

FRĂMÂNTĂRI ȘI CONTROVERSE ÎN SÂNUL BISERICII ȘI COMUNITĂȚII ROMÂNEȘTI DIN BRAȘOV ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Ioan-George Andron

La sfârșitul secolului al XVII-lea biserica românilor din Șcheii Brașovului avea o istorie multiseculară, primele știri despre existența unei biserici datând din anul 1399. La această biserică din lemn, înlocuită după un secol printr-o biserică din piatră, slujeau doi, trei și chiar patru preoți, asistați în conducerea administrativă de către doi „gocimani” și zece „bătrâni” sau „jurați” aleși de comunitatea credincioșilor din rândul celor mai de vază locuitori, de cele mai multe ori din rândul negustorilor și proprietarilor de vii în Țara Românească. Supusă, mai mult formal, când mitropolitului, când episcopului de Râmnic, biserica avea o veche tradiție de autonomie în ceea ce privește administrarea bunurilor sale și alegerile de jurați și de preoți.

Potrivit însemnărilor lui Radu Tempea II¹, în anul 1682, când protopop era Popa Staicu, șcheienii au luat câteva decizii importante privind structurile de conducere ale bisericii. Astfel, ei „rânduiri” să fie la biserică patru preoți, doi gocimani și zece „oameni bătrâni”, care răspundeau unii în fața celorlalți astfel: „să fie gocimanii de a purta grija bisericii și preoții cu cei zece [bătrâni jurați] de a lua sama gocimanilor, așijdere și preoții să-și dea seama înaintea gocimanilor și a celor zece jurați, de ce le va fi intrat în mână de ale bisericii”. În cazul morții unui gociman, în locul său era ales altul din rândul juraților, iar în locul acestuia era ales alt orășean². În Catastiful bisericii Sf. Nicolae sunt consemnate criteriile și modul de alegere a gocimanilor și a juraților: „zece oameni de treabă, cu frica lui Dumnezeu, să fie jurați în tot ceasul să nu lipsească; murind gocimanul, să fie unul din cei zece, sau fiind blestemat gocimanul, scoateți-l, rânduiri altul; moare jurat, puneți altul, om bun, drept, nu străin de oraș”³. Așadar gestiunea bisericii era în grija gocimanilor, care erau controlați atât de preoți cât și de jurați, iar gocimanii împreună cu jurații exercitau o supraveghere a preoților. Comunitatea era reprezentată în conducerea bisericii de cei zece jurați aleși exclusiv din rândurile ei (nu străini de oraș), dintre oameni cu certe calități morale (om de treabă, bun, drept, cu frica lui Dumnezeu), care trebuiau să aibă o prestație permanentă și activă („să nu lipsească tot ceasul”). Din rândul celor zece jurați se alegeau doi în calitate de „gocimani”⁴ și, deși aceștia erau aleși dintre cei mai buni dintre ei, prevăzătorii șcheieni nu exclud eventualitatea derapării vreunui gociman de la normele morale și prevăd posibilitatea înlocuirii acestuia cu un alt jurat.

Deoarece la biserică ajunseseră și câțiva preoți străini proveniți din afara comunității, ca de pildă Neagoslav, Stan și Vâlcul – care prin intrigile urzite la Sfatul orașului, la Episcopie și chiar la principele Apafi au creat un climat de frământări și nemulțumiri în sânul bisericii și al credincioșilor –, tot în anul 1682 s-a făcut „legătură cu mare afurisenie cum că preoți străini să nu se mai primească, ci tot din copii de preoți și orășani, ca să înceteze gâlcevile”, după cum consemna popa Nicolae Grid⁵.

Magistratul Brașovului, deținătorul puterii politice, juridice și administrative în oraș și suburbii, își aroga încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea și dreptul de se amesteca în probleme interne ale bisericii Sf. Nicolae, mai ales în numirile de preoți, intrând adesea în conflict cu preoții și cu jurații bisericii. Tendințele de independență a bisericii față de Magistrat aveau sorginte veche, încă din 1615, când – afirma Magistratul în 1736 – „acești oameni primejdioși începură cu de la sine putere a-și pune și depune preoții, fără să fi anunțat Magistratul, care este episcopul și patronul bisericii românești a Brașovului”⁶. Ingerințele judeului primar și a Magistratului în numirile de preoți și de protopopi erau încurajate uneori chiar de unii candidați la ocuparea acestor posturi, care ofereau în acest scop diferite sume de bani. Potrivit unui act din anul 1750, „toți preoții din districtul Brașovului cumpără parohiile de la domnul județ [judele Brașovului], care le dă scrisori de posesiune asupra parohiilor”⁷.

După alungarea turcilor de sub zidurile Vienei în toamna anului 1683, armata austriacă repurtează împotriva acestora o serie de victorii, ocupă întreaga Ungarie și la sfârșitul anului 1691 reușește să cucerească și Transilvania. În toate tratatele preliminare încheiate între Imperiul habsburgic și Principatul Transilvaniei (la Dumbrăveni în noiembrie 1685, la Viena în iunie 1686, la Blaj în octombrie 1687) precum și în Diploma Leopoldină din 4 decembrie 1691, actul ce consfințește raporturile dintre Principat și Imperiu, sunt recunoscute drepturile vechilor „stări” (nobilii, secuii și sașii) și ale celor patru „religii recepte” (calvină, luterană, unitariană și romano-catolică) dar nu se face nici o referire la românii care, deși alcătuiau majoritatea locuitorilor, erau considerați o populație „tolerată” și nici la religia lor ortodoxă, considerată „schismatică”.

George Bariț observa că în Transilvania, ca și în alte câteva țări, în Evul mediu și în epoca modernă confesiunea religioasă a unui om era nu numai condiția indispensabilă ca acesta să se bucure de drepturi politice și civile, ci chiar de a fi tratat în societate ca om liber sau ca un paria al societății. Până pe la 1840 se obișnuia ca o persoană aflată în călătorie sau care intra într-o societate, să fie întrebată mai întâi de ce religie este și apoi să fie tratată bine sau rău, în funcție de confesiunea pe care o declara⁸.

În conglomeratul de state și popoare care constituiau Imperiul habsburgic, elementele de dominare și unificare au fost dinastia habsburgică, absolutismul monarhic, birocrăția, armata și catolicismul⁹. Deoarece în perioada de un secol și jumătate cât a fost principat autonom sub suzeranitate otomană Transilvania devenise covârșitor protestantă, politica imperială a urmărit, printr-o serie de măsuri (favoruri, restituiri de biserici și moșii, acordarea de danii, înzestrarea cu venituri, sprijinirea iezuiților intrați în mare număr în țară) să revigoreze catolicismul, vizând, în perspectivă, chiar schimbarea raportului de forțe din Principat în favoarea catolicismului. Cum o reconvertire a protestanților la catolicism era imposibilă, Curtea de la Viena a speculat faptul că Diploma Leopoldină garanta respectarea celor patru religii recepte, iar religia românilor nici nu era pomenită¹⁰. Biserica Ortodoxă din Ardeal ajunsese la sfârșitul secolului al XVII-lea să fie dezbinată, o parte păstrându-și confesiunea ortodoxă, iar altă parte acceptase, chiar dacă formal, dogmele reformatilor, mitropolitul ortodox trebuind să depună

jurământ superintendentului calvin care intervenea în afacerile Bisericii românești, numind și destituind preoți după bunul plac¹¹.

Exploatând situația materială mai mult decât precară în care se găsea clerul român, supus, mai ales pe pământul nobiliar la tot felul de impozite și contribuții, habsburgii au inițiat politica de atragere a românilor la catolicism, începând prin a încerca să-i câștige pe preoți, cărora li se promitea o serie de avantaje materiale și ridicarea la un statut egal cu clerul catolic în privința privilegiilor și a veniturilor¹².

Primul pas spre unirea bisericii ortodoxe cu cea catolică s-a făcut de către „soborul mic” din februarie 1697 la care au participat doisprezece parohi ortodocși români convocați la Alba Iulia de mitropolitul Teofil, care a semnat un act prin care Biserica română recunoaște cele patru puncte ale „sacrei uniuni” (supremația papei, cuminecătura și cu pâine nedospită, existența purgatorului și purcederea Sfântului Duh de la Tatăl și de la Fiul) și cere în schimb ca preoții și monahii să se bucure de aceleași drepturi ca și celelalte religii recunoscute, în satele cu biserici parohiale să fie și case parohiale pentru ca parohul să nu fie nevoit să stea la străini, iar parohii să fie numiți numai de către episcopi și nu de puterea seculară¹³. Se pare că în lipsa protopopului Vasile Hoban care se afla în acea vreme la Moscova, la acest sinod nu a participat nici unul din preoții bisericii Sf. Nicolae din Șchei¹⁴. În luna iunie a aceluiași an Teofil convoacă un al doilea sinod, în care alți doisprezece parohi, care au absentat de la primul sinod, subscriu la aceleași puncte cuprinse în primul act al unirii.

Sub aparența unei imparțialități suverane, împăratul Leopold I adresează guvernului Transilvaniei rescriptul regal din 14 aprilie 1698, care, sub masca menajării susceptibilităților protestanților din Transilvania, în fapt favoriza atragerea românilor spre unirea religioasă. Potrivit acestui rescript¹⁵ preoții români ortodocși care recunosc supremația Papei (celelalte trei puncte ale Conciliului de la Florența din 1439 nu sunt menționate) se vor bucura de privilegiile preoților catolici, cei care nu pot face această mărturisire își pot păstra religia pe care o au, sau, dacă vor, se pot uni cu una din celelalte religii recepte (protestante) și se vor bucura de privilegiile acelei religii.

Considerând, pe bună dreptate, că unirea religioasă este mai mult o problemă politică decât una religioasă și că aceasta ar avea implicații în structura socială a contribuabililor prin scutirea de dări a clerului român unit, „stările” privilegiate din Ardeal se întrunesc în 23 noiembrie 1698 și înaltează o „remonstrațiune” împotriva rescriptului regal, prin care solicită împăratului „să nu împărtășească acelei națiuni mai mare libertate decât a avut până acum, deoarece aceasta ar servi spre batjocura, spre întristarea și în prejudiciul celor trei națiuni” și până la primirea răspunsului de la împărat, Dieta hotărăște să oblige pe preoții români să presteze mai departe contribuțiile și să dea onorariul convenit domnilor de pământ, chiar dacă și-au schimbat deja religia¹⁶.

În „inchiziția” (cercetarea) dispusă de Dieta Transilvaniei în anul 1698 pentru a cunoaște opțiunile religioase ale românilor, toți preoții și românii din Țara Bârsei și din Țara Oltului s-au declarat pentru rămânerea la Biserica răsăriteană, iar din Șcheii Brașovului au scris protopopul Siicu, preoții, gocimanii și alți 166 de credincioși români, precum și negustorii „greci”¹⁷.

După moartea lui Teofil, în iulie 1697, guvernatorului Gheorghe Bánfi îl sprijină pentru ocuparea scaunului de mitropolit pe Anghel Popa, fiul preotului ortodox din Bobâlna. Respectând tradiția, acesta pleacă în Țara Românească unde se călugărește sub numele de Atanasie. Deoarece ierarhii Bisericii Ortodoxe muntene erau la curent cu încercările catolicilor de a-i atrage pe românii din Ardeal, Atanasie este supus unui amănunțit examen de conștiință pe care îl trece, fiind hirotonisit în 22 ianuarie 1698 la București ca mitropolit ortodox al Ardealului de către patriarhul Dosoftei al Ierusalimului și de mitropolitul Teodosie al Țării Românești, care îi dau „instrucții” menite să-l întărească în credința ortodoxă.

Călcându-și angajamentele luate la București că nu se va abate de la Biserica răsăriteană și cu toată rezistența unei părți importante a românilor, mai cu seamă a celor din ținuturile Bârsei, Făgărașului, Sibiului, Hunedoarei și Albei Iulia, Atanasie Anghel convoacă sinodul de la Alba Iulia din 7 octombrie 1698, la care un număr de 38 de protopopi și alți preoți români au semnat un nou act de unire cu Biserica Romano-Catolică, care va fi consfințit prin Diploma Leopoldină din 16 februarie 1699 și prin a doua Diplomă Leopoldină din 19 martie 1701.

În iunie 1700, nu mai puțin de 95 de fruntași șcheieni semnează o scrisoare către soborul Bisericii românești de la Alba Iulia în care arată că dacă, așa cum se aude, vlădica Atanasie Anghel „s-a plecat spre partea bisericii apusului”, „să fie sfinția sa sănătos, slobod este tot omul a să face ce vrea”, însă „de biserica răsăritului noi nu ne vom despărți” iar dacă vor afla pe vreun preot al lor că ar înclina spre uniție „unul ca acela preot noi nu-l vom primi, nici îl vom ține să ne fie preot”¹⁸.

Trecerea unei părți a Bisericii românești din Ardeal la uniție s-a petrecut între sinodul lui Teofil din februarie 1697 și sinodul de instalare a lui Atanasie ca mitropolit al bisericii unite din 25 iunie 1701, perioadă în care în rândul clericilor și a credincioșilor a domnit confuzia, chiar preotul-cronicar Radu Tempea II remarcă faptul că după venirea lui Atanasie ca mitropolit la Alba Iulia, acesta „vlădicit-au în pravoslavie vreo trei ani și mai bine, și aceia cam mestecați” și abia la 18 martie 1701 când acesta s-a dus la Viena „cu voia lui au lepădat și au călcat pravoslavnică lege grecească”¹⁹.

Șcheienii, ca și mulți alți români de altfel, pătrunși de un respect tradițional față de autoritățile civile și religioase, la început erau contrariați de atitudinea lui Atanasie, pe care unii îl suspectau că ar trăda principiile fundamentale ale credinței, fiind derutați în atitudinea pe care trebuiau să o adopte față de mitropolitul Ardealului. În vizita canonică întreprinsă în Ardeal în 1699, acesta a fost primit cu multă răceală la Făgăraș și la Brașov, unde i s-a dat a înțelege că orientarea sa pro-catolică nu este împărtășită²⁰, iar în Șchei Atanasie întâmpină o opoziție atât de dâră față de unirea religioasă, încât a dispus închiderea bisericii Sf. Nicolae pentru trei zile²¹.

Lipsindu-se din proprie inițiativă de îndrumarea spirituală a mitropolitul de la Alba Iulia pe care îl suspectau de trădare, protopopul Văsâi Hoban, preoții Văsâi Grid, Cârste și Florea, gocimanii Stoica Postăvarul, Gheorghe Vătaful, ceașul David Corbea împreună cu cinci jurați elaborează un „izvod” în 13 puncte, un adevărat regulament prin care statornicesc serviciile religioase, cântările și miruitul, obligându-i pe preoți la o activitate duhovnicească

permanentă și activă și pentru a-i ține pe credincioși într-o legătură cât mai strânsă cu Biserica²². La întocmirea acestui act trebuie remarcată prezența ceașului David Corbea din Țara Românească, care venea adesea în Șchei să vegheze la buna gestionare a veniturilor și cheltuielilor bisericii în calitatea sa de gociman, dar și ca purtător al unor mesaje și îndrumări din partea domnitorului, a sfetnicilor acestuia și chiar a ierarhilor de la București.

După moartea protopopului Vasile Hoban, în octombrie 1699, protopop devine Vasile Grid, pe care șcheienii vor curând să-l înlocuiască cu Radu Tempea II, a cărui familie era originară din Făgăraș²³. În epistola din 10 noiembrie 1700, Atanasie le face cunoscut gocimanilor și orășenilor din Șchei că nu acceptă un protopop „străin” ci numai pe unul dintre preoții existenți, pe care îl va numi el, și printr-un gest de autoritate, îi avertizează că „pân acum am fost fiul păcii, iar dacă mă veți mânia, voi să fiu ca un leu trădat de fiii săi”²⁴. Mitropolitul căuta astfel să-i aducă sub ascultarea sa pe preoții șcheieni, să slăbească legăturile acestora cu Țara Românească și prin aceasta să curmeze sprijinul de care aceștia se bucurau din partea mitropoliei Ungrovlahiei și a lui Brâncoveanu în păstrarea credinței ortodoxe.

Atitudinea intransigentă a preoților și frunțașilor români din Șchei în păstrarea „credinței pravoslavnice”, pe lângă ancorarea puternică în tradiție, își are explicația și în faptul că viața lor economică era strâns legată de țările române și în special de Țara Românească, unde își desfășurau cea mai mare parte a negoțului, unde își aveau viile și își vărau animalele²⁵, după cum mărturiseau ei însșiși „hrana noastră mai a tuturor ne iaste în Țara Românească” iar în Transilvania „numai dăjdiile dăm”²⁶. Or, legăturile economice și comerciale cu aceste țări depindeau de bunăvoința domnitorilor, cărora le solicitau mereu privilegii care să le asigure desfășurarea acestor activități în condiții cât mai avantajoase. Păstrarea religiei ortodoxe constituia pentru șcheieni un element favorizant nu numai pentru legăturile lor cu Țara Românească, ci și pentru comerțul pe care îl desfășurau la sudul Dunării, unde ortodocșii erau mai bine văzuți decât „latinii” catolici.

Cronicarul Mihai Cserei scria că preoții români din Șchei „nu au vrut nicidecum să se unească cu religia papistășească, patron mare fiindu-le voievodul muntean, de dragul căruia nici împăratul nu le poate trece peste voință, de aceea au trimis din sânul lor deputați la Alba Iulia ca să declare acolo pe față, că ei, ca și până acum, așa de aici încolo, rămân în religia grecească și nu vreau să atârne de episcopul care s-a și făcut papistaș”²⁷. În legătură cu raporturile dintre domnitorul muntean și împăratul Austriei în chestiunea unirii bisericesti din Transilvania, amintim că lordul Paget, ambasadorul Angliei la Poartă, îi prezintă lui Leopold I o scrisoare din partea lui Constantin Brâncoveanu prin care acesta îl ruga să nu-i silească pe românii din Ardeal să treacă la unire și altă scrisoare din partea patriarhului de Constantinopol Calinic care cerea înlocuirea lui Atanasie cu un episcop ortodox²⁸, iar reacția împăratul a fost că „eu nu mă amestec în afacerile religioase ale Valahiei, să nu se amestece nici Brâncoveanu în ale țărilor mele”²⁹.

Menținând neîntrerupte strânsele relațiile multiseculare atât cu domnitorii din cele două Țări Române, din partea cărora beneficiau de ajutoare substanțiale, cât și cu Biserica ortodoxă, unde, prin tradiție, cei mai mulți dintre ei își primeau harul duhovnicesc, preoții de la Sf. Nicolae primesc

de la sud de Carpați sprijin și încurajări pentru păstrarea cu orice preț a „legii vechi grecești”.

Pe la sfârșitul anului 1698 sau începutul anului 1699, primind de știre de la „doi boieri” că preoții de la Sf. Nicolae ar fi trecut, cu excepția popii Cârstea, la unire, mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei a trimis asupra preoților Siicu, Văsâi și Florea „carte cu mare înfricoșată afurisenie, ca și de preoție să fie opriți” care s-a citit în biserică. Deși Teodosie și Brâncoveanu au fost informați că investigațiile din sânul bisericii au dovedit nevinovația celor trei preoți, aceștia au fost convocați „să dea sama” în fața vlădicului și a lui vodă. O importantă delegație din Șchei alcătuită din protopopul Văsâi Hoban, popa Văsâi Grid și popa Florea, gocimanul Stoica, Pătru fiul popii Pătru (în locul gocimanului Gheorghe) și jurații Radu Șoanu, Dumitru Brăilă și Dan Cazan pleacă la București unde au întrevederi cu mitropolitul Teodosie, cu stolnicul Constantin Cantacuzino, cu spătarul Mihai Cantacuzino și chiar cu vodă Constantin Brâncoveanu, dovedindu-se că zvonurile privind trecerea de partea unirii a celor trei preoți sunt neadevărate, fiind iscate de niște scrisori trimise la București din pizma unor străini, fără știrea șcheienilor³⁰.

Invitați la Alba Iulia la soborul de instalare a lui Atanasie Anghel ca mitropolit, șcheienii cer sfatul lui David Corbea de la București, care îi îndeamnă să se adune toți preoții din Țara Bârsei, să se lege că nu se vor înstrăina de Biserica răsăritului, că vor trăi ca strămoșii și părinții lor în sânul credinței pravoslavnice și să plece cam 50 de oameni „chiar proști” la sobor, unde să răspundă cu îndrăzneală și să-și spună părerea pe față, căci nimeni, nici măcar vlădica, nu are puterea de a-i sili să-și schimbe legea. Corbea le ticluiește un concept de scrisoare pe care un delegat al șcheienilor o va duce la Alba Iulia și o va da vlădicului să o citească în sobor să o audă toți cei prezenți. Corbea le mai trimite conceptul a trei scrisori pe care șcheienii urmează să le adreseze guvernatorul Transilvaniei, protopopului Vasile aflat la soborul din Alba Iulia și mitropolitului Atanasie³¹.

În scrisoarea adresată guvernatorului Transilvaniei, șcheienii își exprimă nădejdea și credința că vor putea rămâne slobozi în credința lor, că au hotărât să-și țină legea grecească laolaltă cu Biserica răsăritului și „nu poftesc nicidecum a se despărți de dânsa”, cu atât mai mult cu cât nu s-a auzit până acum să se facă silă cuiva în privința „legii” [credinței] din porunca împăratului³². În scrisoarea trimisă protopopului Vasile aflat la sinod la Alba Iulia, „toți pravoslavnicii creștini câți suntem locuitori aici la Brașov” își exprimă teama „ca nu cumva să vă luați după voile și socotelile altora și să primiți punturile cele ce despart biserica noastră de a Râmului” căci altfel „aici la noi nu aveți ce mai veni, fără cât preoții să-și caute alte parohii acolo să le păstorească, iar noi ne vom găsi alți păstori”³³.

Tot în anul 1701 șcheienii îi scriu lui Atanasie că niciodată nu s-au împotrivit poruncilor arhierilor și au trimis preoți la soborul unde aceștia vor hotărî „cele ce îngăduim”, că cine vrea să-și schimbe legea este liber să o facă dar ei nu primesc o altă lege și o altă învățătură, iar dacă preoții din Șchei trimiși la sobor se vor uni, Atanasie să-i oprescă acolo, că „aici la noi n-au ce căuta, că cum zicem gata suntem sângele să ni se verse, decât legea părinților noștri să pierdem”³⁴.

În timpul ceremoniei de instalare a lui Atanasie în biserica mitropolitană

de la Alba Iulia, în 25 iunie 1701, un preot și doi negustori brașoveni au vociferat tot timpul că ei nu pot accepta ca în biserica zidită de principii Valahiei să fie instalat un episcop unit cu Roma³⁵. Din cronică „Înștiințare de când s-au început uniția la această țară a Ardealului și care vlădică au fost în vremea aceia și din ce pricină s-au făcut” aflăm că la acest sobor șcheienii au fost reprezentați de protopopul Vasile Grid, popa Florea, gocimanul Stoica Postăvarul, gocimanul Gheorghe Vătaf și de alți negustori, care, întrebați dacă primesc uniția precum a primit-o „vlădica și toată țara”, răspund că „de s-au unit vlădica al nostru și cu țara, fie-le de bine; precum au vrut, așa au făcut. Iară noi brașovenii aceasta nicidecum nu primim. Să facă împăratul și țara cu noi, precum va vrea, că noi nu vom fi uniți”. Potrivit cronicii, șcheienii au fost îndemnați să ia această atitudine de însuși Constantin Brâncoveanu, care aflase prin prietenii săi de la Viena că porunca de la împărat nu silea pe nimeni la uniție, ci se unea numai cine voia. După ce au fost scoși din biserică cu îmbrânceli, lovituri de toiege și huiduieli de genul „afară, că nu sânteți din soborul nostru” și „să vă duceți în țara Turcului”, șcheienii s-au întâlnit din nou a doua zi cu Atanasie, căruia i-au spus că „de acum nu te vom mai avea ca pe un vlădică, nici nu te vom mai pomeni în biserică [...] ci toate ale legii noastre vom avea de la mitropolitul Țării Rumânești”³⁶.

La numai două zile de la aceste evenimente, în 27 iunie 1701, brașovenii înaintează protonotarului Sárosi un protest împotriva unirii subscris de preoții Vasile, Cârstea și Florea, de gocimani Stoica Postăvarul și Gheorghe Vătaful din Șcheii Brașovului, de preoții din Făgăraș, Zărnești, Tohan și Râșnov și de câțiva negustori din Compania grecilor din Brașov. Aceștia, întemeiați pe rezoluțiile lui Leopold din 14 aprilie 1698 și din 26 august 1699 prin care îi este permis fiecăruia să îmbrățișeze religia care îi convine, declară că vor purta pe mai departe toate „dăjdiile și sarcinile țării”, însă nu primesc în nici un chip cele patru puncte acceptate de vlădica Atanasie, nu se vor uni niciodată cu papistașii iar pe popii care au trecut la unire „nu-i vor ține păstori și învățători sufletelor lor și nu vor asculta de ei”³⁷.

Cu toată opoziția manifestată împotriva unirii și a lui Atanasie, brașovenii rămân însă sub jurisdicția Mitropoliei de Alba Iulia și a episcopului unit, care însă nu va recurge la represalii, fiind pe deplin conștient de puternicele legături ale preoților cu Mitropolia Ungrovlahiei, de prestigiul de care se bucurau negustorii din Șchei prin puterea lor economică și de sprijinul de care aceștia se bucurau din partea puternicului domnitor al Valahiei.

Informat de brașoveni despre cele petrecute la sinodul de la Alba Iulia, Constantin Brâncoveanu nu întârzie să le răspundă prin scrisoarea din 5 iulie 1701, în care își exprimă bucuria că își păstrează curată legea pravoslavnică și îi încurajează să o țină pe mai departe, informându-i că are știre de la curtea împărătească de la Viena că episcopul „n-are voie împărătească ca să facă silă oamenilor, fără că numai cei ce vor vrea de voia lor”³⁸.

Pierzându-și nădejdea că Atanasie Anghel va mai reveni la religia străbună, înalții ierarhi ai Bisericii Ortodoxe trec la măsuri extreme. La 5 august 1701 patriarhul Calinic al Constantinopolului îl „caterisește” pe Atanasie căruia îi zice „Satanasie”, lipsindu-l de harul dumnezeiesc și de preoție, îi afurisește pe preoții ce îl recunosc ca arhiereu, primesc binecuvântarea acestuia, îi sărută mâna, îi dau venit bisericesc, iar mirenii

care i se vor alătura în credință sunt de asemenea „afurisiți de la Dumnezeu și blestemați și neiertăți și după moarte nedezlegați”. Mai mult, toți preoții care vor primi scrisoarea de afurisenie trebuie să o citească în biserică să o audă tot soborul, iar cine nu o va citi este de asemenea afurisit”³⁹.

Anatema lui Calinic și mai ales virulența acesteia a stârnit indignarea sinodului Bisericii unite, a adâncit fisura apărută în credința și Biserica românilor din Transilvania, producând o neprevăzută tulburare în rândul păstrătorilor credinței răsăritene din Ardeal, sporindu-le și mai mult suspiciunile față de orice gest prin care s-ar putea face vinovați de trădare și ar putea cădea victime ale anatemei. Toate acestea îi determină pe înalții ierarhi ai bisericii răsăritene să-și reconsidere politica față de biserica unită și să revizuiască atitudinea pe care trebuie să o adopte preoții și credincioșii ortodocși față de uniți. În scrisoarea pe care patriarhul Ierusalimului Dositei împreună cu mitropolitul Ungrovlahiei Teodosie o trimit în 3 iulie 1702 din București către pravoslavnicii din Brașov, din Sibiu și din Ardeal, se precizează că doar Atanasie împreună cu preoții care i se pleacă sunt afurisiți și anatemizați, dar, deoarece în Ardeal sunt luterani, calvini, ariani și alții de alte credințe, ortodocșii nu sunt pasibili de nici o afurisanie dacă mănâncă, beau și fac negustorie cu aceștia și – aici intervine schimbarea radicală a atitudinii față de cei trecuți la unire – „nici cu cei care s-au lepădat, putem zice, adunându-vă cu dâșii a bea și a mânca și neguțătorii a face, nici o afurisanie nu vă va cuprinde, nici păcat nu veți avea”. Ortodocșii sunt îndemnați să nu anatemizeze, să nu blesteme, să nu sudeie și să nu intre în vrajbă cu un pravoslavnic care ar săruta mâna lui Atanasie, iar aceia care vor reuși, cu îndemănare, blândețe și dragoste, să readucă la dreapta credință pe vreun unit, li se vor șterge păcatele și vor fi răsplătiți de Dumnezeu iar cei ce nu vor putea îndrepta pe nimeni să-și țină doar neclintiți credința pravoslavnică⁴⁰.

În fața rezistenței unei bune părți a românilor față de unirea religioasă, pentru a preîntâmpina tulburări ca acelea produse de nobilul Gavril Nagszegi din Alba Iulia care protestase la guvern că românii sunt forțați prin toate mijloacele să adopte unirea, încercându-se rescriptele regale din 14 aprilie 1698 și din 26 august 1699 prin care fiecare individ era liber să adere la una din religiile recepte ori să-și păstreze credința, împăratul emite Diploma regală din 12 decembrie 1701, ce poate fi considerată un adevărat decret de toleranță religioasă. Pentru a risipi zvonurile că ar intenționa să-i unească pe români cu forța, în Diplomă se spune că „nimeni să nu îndrăznească, sub pedeapsa grea a mâniei noastre, de a supăra ori chiar a jigni pe români în această libertate a lor; cei ce ar lucra împotriva ordinului nostru, să se pedepsească după cuviință și celor jigniți să li se ofere satisfacție cuvenită, deoarece prin diploma noastră regală noi voim ca tot insul să poată trăi pașnic în legea sa”⁴¹.

Biserica din Șchei depindea doar formal, administrativ, de episcopul unit de la Alba Iulia, preoții continuând să-și primească harul preoțesc în Țara Românească, după cum consemnează Radu Tempea II în cronică sa: „câți au trebuit nu s-au mai preotit la Atanasie, ce s-au preotit tot în Țara Muntenească, numai da și lui Atanasie câte ceva cinste, și dăjdiile, iar de alte au fost pace”⁴². Un cronicar anonim nota și el că „au fost liniște în zilele

vlădicăi Atanasie, numai ploconul vlădicăi a să da de aicea, iară alte lucruri ale pravoslaviei tot de la mitropolitul Țării Rumânești asculta⁴³.

După moartea lui Teodosie, noul mitropolit, Antim Ivireanul, manifestă un interes deosebit pentru biserica Sf. Nicolae ce „se află sub purtarea noastră de grijă mai vârtos de la anul 1701, de când s-a făcut unie în Țara Ardealului și v-ați legat și cu zăpădă stăpânitorilor țării acesteia” și îi îndeamnă „să stea nemișcați la acelea ce sânt poruncite de sfintele soboară”. Aflând despre lenevirea preoților și a purtătorilor de grijă ai bisericii, Antim îi cheamă pe preoți și jurați să vină în toți anii câte unul sau câte doi „să le dea învățătură la cele sufletești”, îi îndeamnă să aleagă ca gociman un om de ispravă, cu frica lui Dumnezeu și vrednic de acea slujbă, care să sporească venitul bisericii și să aibă grijă ca biserica să-și primească dobânda pentru banii pe care îi dă cu împrumut⁴⁴. Un an mai târziu, în octombrie 1710, Antim se vede nevoit să-i ierte pe șcheieni că nu au venit la el să primească învățătura, dar, aflând despre preoți că umblă mereu pe la cârciumi și se îmbată, îi sfătuiește să cugete la cele scrise în pravilă: „preotul care va fi bețiv, de nu se va părași, să i se ia darul⁴⁵. În timp ce mitropolitul Țării Românești era preocupat ca preoții să rămână fideli credinței și Bisericii răsăritene și să ducă o viață duhovnicească și morală exemplară, marele spătar Mihai Cantacuzino exercita un control al felului în care erau administrate averile și veniturile bisericii Sf. Nicolae, implicându-se în alegerile de gocimani, la care trimitea un împuternicit al său (ceaușul spătăresc David Corbea, omul său de încredere, se număra printre cei zece jurați) care controla „catastifele” cu venituri și cheltuieli și inventarul bunurilor bisericii pe care gocimanii nou aleși i le duceau la București, el fiind și custodele „dăjdiilor” (odoarelor) pe care biserica i le trimisese spre păstrare de teama curuților⁴⁶.

În 13 ianuarie 1717, la o săptămână după stingerea din viață a protopopul Vasile Grid, noul protopop ales Florea Baran împreună cu preoții Ioan Cărăuș și cu Radu Tempea II semnează un legământ în care jură, sub groaznice blesteme, că vor păstra dogmele Bisericii răsăritene și nu se vor despărți de legea pravoslavnică nici cu prețul vieții. Mai jurau preoții ca orășenilor să le facă judecata „cu dreptate și cu sobor”, să fie blânzi, să aibă dragoste frățească unii față de alții, să nu facă supărări soborului și să nu defăimeze posturile⁴⁷. Jurământul pare să fi fost redactat la București, Mitropolia Țării Românești fiind îngrijorată de zvonurile și suspiciunile privind înclinația spre unire a unor preoți. Aceste zvonuri erau întemeiate, dar pericolul nu venea de la vreunul din cei trei preoți semnatori ai legământului ci de la Jipa, fiul fostului protopop Vasile Grid, care, deși mirean, fusese numit de Atanasie administrator al protopopiatului Treiscaune iar de curând obținuse de la Ioan Patachi – aflat la Roma unde stăruia pe lângă papă să-l sfințească episcop al Bisericii Unite – numirea ca protopop al Brașovului și Țării Bârsei. A fost „mare zarvă și multă gâlceavă” la aflarea veștii că în fruntea bisericii lor a fost numit, peste voia lor, acest trădător de credință, dar șcheienii nu reușesc să obțină de la ispravnicii uniți de la Alba Iulia decât un compromis, acela ca Jipa să rămână protopop numai peste satele din Țara Bârsei, iar protopop al Brașovului să fie Florea. Jipa a rămas protopop până în 1723, când, în urma plângerilor adresate curții de la Viena de șcheieni prin intermediul agentului lor Cristof Voicu, Ioan Patachi se conformează ordinului Curții de a-i lăsa pe

neuniți în pace și îl retrace pe Jipa din postul de protopop⁴⁸.

În acea vreme, când numirea lui Jipa ca protopop peste satele din Țara Bârsei peste voința soborului stârnise și mai mult aversiunea față de uniți, șcheienii au avut tăria de caracter să-l aleagă în rândul preoților pe Statie, al doilea fiu al răposatului protopop Vasile Grid, fratele mai mic a lui Jipa. Ca o măsură de prevenire a unui eventual derapaj de conștiință după pilda fratelui său, lui Statie i se ceru în 6 septembrie 1721, pe când era încă dascăl, să semneze o scrisoare de legământ în cinci puncte în care se jură că nu se va înstrăina de la legea pravoslavnică, va asculta pe preoții mai bătrâni, va sluji la nevoie pe ciumați, se va feri de beție, va fi smerit și blând, va sluji cu blândețe și dreptate, nu va lipsi de la slujbe, iar cu fratele Jipa nu va avea nici o legătură, nu-i va dezvălui nici o vorbă din treburile bisericii și se va păzi de el „ca de foc”⁴⁹.

Din 5 mai 1723 ne parvine un document relevant pentru sprijinul larg de care se bucurau preoții bisericilor ortodoxe din Șchei și din Țara Bârsei în lupta pentru apărarea credinței strămoșești, act ce va fi avut atât menirea de a întări solidaritatea credincioșilor cât și acela de a susține demersurile bisericii în fața forurilor eclesiastice și civile. Actul cu valoare de „legământ” este emanația „fiilor adevărați” ai Bisericii Răsăritului, a preoților, gocimanilor și a „oamenilor români”, „bătrâni și tineri, de la mic la mare” din Șchei și din Țara Bârsei și a negustorilor greci din compania grecilor din Brașov și poartă 487 de semnături din Șchei, 46 de semnături din Zărnești, Tohan, Râșnov, Turcheș, Feldioara, Târlungeni, Jânțari și Satulung (pentru fiecare localitate semna preotul „împreună cu toți sătenii”) și alte 16 semnături din diverse localități, adăugate ulterior. Cunoscând Diploma împăratului Leopold prin care românii ortodocși din Ardeal puteau opta fie să se unească cu una din cele patru religii recunoscute, fie să rămână la religia lor, semnatarii legământului declară că nu s-au unit cu nici una din celelalte patru religii și, nesiliți de nimeni, își întăresc credința în Biserica grecească a răsăritului precum au făcut-o părinții lor, primind binecuvântarea și harul dumnezeiesc de la patriarhii răsăritului și de la mitropolitul Munteniei, de unde au luat și vor lua și pe mai departe darul preoției. De această credință nu-i poate despărți „nici sabia, nici focul, nici închisoarea, nici sărăcia, nici nevoia, nici foamea, nici goana, nici moartea” și se leagă cu un jurământ înfricoșat înaintea lui Dumnezeu că „până în ceasul morții noastre vom ține cu dreptate toate dogmele legii prevoslavnice grecești, care crede și ține maica noastră a Răsăritului” și „nici de voie nici de nevoie nu ne vom uni cu nici una din cele patru legi ce sînt primite în Ardeal, nici ne vom muta într-alte dogme” iar „carele din noi, ce am voit de ne-am legat la aceasta, va îndrăzni a-și călca făgăduința aceasta și jurământul, care noi nesiliți de nimeni am făcut, unul ca acela să fie afurisit și blestemat [...] și cine ar ști pre unul ca acela, care după făgăduința aceasta s-ar muta din dogmele noastre și l-ar tăgădui, acela să fie supt tot blestemul ce scrie mai sus”⁵⁰. Un legământ cu un conținut asemănător este întocmit în 15 ianuarie 1724, fiind semnat de preoții, gocimani și 73 de fruntași din Șchei, precum și de preoți și gocimani din șapte sate din Țara Bârsei⁵¹.

După moartea lui Atanasie, survenită la 19 august 1713, postul de episcop al Bisericii Unite rămase vacant până la 23 decembrie 1715, când

Ioan Giurgiu Patachi a fost numit episcop prin rescriptul împăratului Carol al VI-lea, întărit prin Bula papală din 18 mai 1721. La ceremonia instalării lui Patachi – despre care cronicarul anonim scria că „au pus multă silință ca să unească pe toți care au fost rămași neuniți în zilele vlădicăi Atanasie și toți s-au fost îngrijat de dânsul, fiind un om năpraznic și puternic”⁵² – în biserica ctitorită de Brâncoveanu din Făgăraș în august 1723, din partea brașovenilor au participat protopopul Florea Baran, popa Radu Tempea II, Tanasie Zaraf și gocimanii Pătru, Radu Pădure și Radu Duma. Reprezentanții șcheienilor se angajează să-i plătească pe mai departe episcopului dajdiile, cerându-i să le dea pace „în lucrurile legii” cum a fost pe timpul lui Atanasie și să lase protopopia Țării Bârsei preotului cel mai bătrân și nu lui Jipa, care o primise cu înșelăciune de la sobor. Vlădica le cere în schimb ca preoții să-l pomenească în biserici pe împărat și pe el, pe episcop, ceea ce a stârnit aprige dispute în rândul fruntașilor bisericii la întoarcerea în Șchei. Deși jurații și gocimanul Pătru erau de părere ca vlădica să fie pomenit în biserică, preotul nu l-a pomenit, dar nu i-a pomenit nici pe arhiereii Bisericii răsăritene, după cum se obișnuia, iar preotul Teodor Baran, fiul protopopului Florea, agită spiritele, aruncând asupra membrilor delegației ce participase la înscăunarea lui Patachi la Făgăraș suspiciunea că s-ar fi dat de partea uniților. Sfătuindu-se cu ceilalți preoți și gocimanii, protopopul îi scrie lui Patachi că nimeni nu-i primește dogmele și în biserica lor nimeni nu-l va pomeni pe vlădica unit, ei ținându-se pe mai departe de legea cea veche grecească, dar „într-alte porunci vom fi ascultători”. În fața acestui afront Patachi se mânie atât de tare încât transmite șcheienilor că „de i-ar umple o casă de galbeni, pace nu le va da până la moarte”⁵³.

Desigur că Patachi l-a informat și pe guvernatorul Transilvaniei despre atitudinea brașovenilor, după cum l-a informat și despre afurisenia ce a aruncat-o mitropolitul Daniel al Ungrovlahiei asupra protopopului Jipa, a „casei lui și a altor creștini care vor intra în casa lui sau vor șede să mănânce sau să bea cu el”, cerându-i și obținând efectuarea de către funcționarii împărătești a unei anchete în Șchei⁵⁴.

Prin intermediul generalului comandant din Sibiu, guvernul transmite generalului baron von Tige, comandantul garnizoanei din Brașov, ordinul ca preoții români să nu-i mai pomenească pe arhiereii din Țara Românească, să nu mai asculte de aceștia și de afuriseniile lor și să-l pomenească în biserică numai pe împărat⁵⁵. Protopopul Florea Baran și preoții Radu și Teodor sunt chemați de judele primar Filstich și de generalul Tige dar după mai bine de două ore de încercări, n-au putut fi convinși să se supună acestor ordine. La cererea generalului ei își afirmă poziția în scris, susținând că pe preaputernicul împărat l-au pomenit și îl vor pomeni și de acum înainte în sfânta biserică, pe vlădica din Țara Românească îl pomenesc deoarece de la el primesc și vor primi darul preoției și binecuvântarea, iar de afuriseniile arhiereilor de la care s-au hirotonisit nu pot să nu se teamă. Văzând că nu-i poate abate în nici un chip de la credința răsăriteană și nici nu-i poate scoate de sub autoritatea spirituală a ierarhilor ortodocși din Muntenia, generalul îi chemă din nou pe preoți și le spuse că dacă nu vor să se unească și să asculte de vlădica Ioan, să se supună autorității episcopului Râmnicului, care este tot ortodox ca și ei și se află tot în imperiu, iar dacă nu acceptă, vor fi puși sub ascultarea vlădicii

Ioan Patachi⁵⁶.

După demersuri zadarnice la contele Kornis, guvernatorul Transilvaniei, și la contele Königsegg, generalul comandant, șcheienii l-au însărcinat pe negustorul Cristof Voicu să meargă la Curtea de la Viena cu o petiție în care cereau, în temeiul Decretului de toleranță, să fie lăsați să-și păstreze religia ortodoxă. În răstimpul celor doi ani cât a stat la Viena (din februarie 1724 până în ianuarie 1726) Cristof Voicu a purtat o corespondență intensă cu protopopul Florea Baran, ale cărui scrisori sunt relevante pentru obiectivele pe care biserica din Șchei urmărea să le obțină de la curte. În primul rând, preoții șcheienii voiau să rămână „tot sub acea ascultare a legilor și a arhierilor care și până acum au fost, de când suntem noi și de când au dobândit luminatul împărat țara aceasta”⁵⁷. Apoi, ei vor ca nimeni, „nici vlădica, nici uniții lui, nici dregătorii, nici stăpânitorii locurilor de aici și nici cătanele împărătești” să nu „calce biserica, curtea popilor și cimitirul bisericii”, pe preoți să-i poată judeca numai protopopul Brașovului cu soborul, protopopul să strângă dajdia preoților⁵⁸, iar preoții să-și poată lua preoția sau diaconia de unde au luat-o și până acum, adică din Țara Românească.⁵⁹

În acest timp șcheienii se bucură în continuare de sprijinul înalților ierarhi și a marilor boieri din Țara Românească. Văzându-i „în mijlocul celor de alte neamuri, care cu răzvrătire sunt împotrivă și vouă și credinței”, mitropolitul Daniil îi sfătuiește să nu asculte de glasul străinilor ci pe acela al Bisericii răsăritului și să rămână întăriți și nestrămutați în credința părintească⁶⁰. Gheorghe Cantacuzino, fiul fostului domnitor Șerban Cantacuzino, era foarte atașat de românii din Brașov, unde tatăl său avusese case⁶¹ iar mama sa avea o casă închiriată⁶². El a deținut între 1719 și 1725 demnitatea de ban al Craiovei – echivalentă funcției de guvernator al Olteniei în timpul stăpânirii habsburgice – și a intervenit în favoarea șcheienilor la generalul comandant al armatei imperiale din Transilvania și Oltenia, care îi făgăduiește că orice supărate ar avea aceștia de la vlădică sau de la alții, îi va primi și îi va ajuta⁶³.

Pentru a pune capăt conflictelor și neînțelegerilor dintre episcopul unit al Ardealului și șcheienii neclintii în ortodoxie, habsburgii iau hotărârea de a-i scoate de sub autoritatea Episcopiei unite și ai trece sub autoritatea unui episcop ortodox. Preoții și credincioșii brașoveni și din Țara Bârsei și-ar fi dorit să aparțină de Mitropolia Ungrovlahiei, unde se sfințeau preoții și își primeau binecuvântarea și îndrumarea duhovnicească, însă habsburgii nu voiau să-i scape de sub control⁶⁴, de aceea au recurs la o soluție de compromis, punându-i sub autoritatea episcopului de Râmnic din Oltenia, intrată sub stăpânirea imperialilor prin pacea de la Passarowitz din 1718. Propunerea generalului este acceptată și protopopul Florea chiar îi scrie lui Cristofor Voicu la Viena în 29 martie 1724 că poate cere la curte „ca să fim sub ascultarea episcopului de la Râmnic, de peste Olt, căci și episcopul este supus vlădică de la Belgradul turcesc”⁶⁵.

Informându-l pe episcopul Damaschin al Râmnicului despre perspectiva de a intra sub oblăduirea sa, acesta le răspunde că și el a primit porunca să treacă de sub ascultarea Mitropoliei Bucureștilor sub cea a Mitropoliei Belgradului sârbesc, aflat sub stăpânirea habsburgilor. Perspectiva apartenenței de o mitropolie sârbească îi îndeamnă pe preoții șcheieni la

prudență și situația juridică a bisericii rămâne nelămurită până la 20 ianuarie 1728, când generalul Tige trimite confirmarea trecerii bisericii din Șchei sub autoritatea Episcopiei Râmnicului⁶⁶, iar la 12 mai 1730 succesorul său, generalul Wallis, reînnoiește această confirmare. În prima zi a anului 1729, protopopul Florea Baran însoțit de gocimanii Tănase Vasile și Radu Duma se întâlnesc la Sibiu cu episcopul Inochentie al Râmnicului și cu generalul comandant al armatei imperiale din Transilvania, care le aduce la cunoștință că de acum ei aparțin de episcopia Râmnicului⁶⁷.

Trecerea bisericii lor la Episcopia de Râmnic nu le va aduce șcheienilor liniștea dorită. Mitropolitului Daniil al Ungrovlahiei, care nu vedea cu ochi buni alipirea românilor din Brașov și Țara Bârsei la Episcopia Râmnicului, șcheienii îi scriu că n-au avut încotro, că după venirea vlădicului Patachi, temându-se să nu treacă vreun preot la unire, au făcut o carte de legătură cu groaznică și înfricoșată afurisanie că nu se vor dezlipi de arhieriei Ungrovlahiei și tot de la ei își vor lua blagoslovenia; așa a ajuns Țara Bârsei sub ascultarea Episcopiei Râmnicului și va rămâne până aceasta va sta în pravoslavie iar „de i-am simți [pe cei de la Râmnic] umblând altele, ne vom lipsi cum și de Ardeleni”⁶⁸.

Cu ocazia alegerilor de jurați și gocimani din 11 iunie 1731 ies la iveală unele tensiuni dintre aceștia și preoți. Gocimanii Pătru Vătafu, Tănasi Vasile, Radu Pricop, Petcu Inășoiu și jurații Radu Pădure, Stan Mihai Munteanu, Dumitru Nan, Pătru Buburuzea, Ion Șohanul, Costandin Dan, Radu Duma și Necula Răuț se leagă cu jurământ să curmeze unele lucruri „necuvioase” care li s-au făcut și li se mai fac, să fie solidari în a apăra dreptatea fiecăruia dintre ei, să nu dezvăluie nimic din cele discutate în sobor iar hotărârile soborului să fie obligatorii pentru toată lumea. Gocimanii și jurații nu mai îngăduie nicidecum să fie ocărâți, batjocoriți și pârâți pe la județ⁶⁹ iar de vor vedea că popa nu se va purta cum se cade și nu-i va sluji pe credincioși cum se cuvine, acesta va fi schimbat cu știrea arhierelui și a judecătorului locului. Deoarece preoții au aflat despre acest legământ ce se voia confidențial, gocimanilor și juraților le-a pierit nu numai curajul de a-l susține, dar s-au sfiit chiar să-l iscălească⁷⁰.

În timp ce preoții din Șchei aveau strânse legături spirituale cu arhieriei Mitropoliei Ungrovlahiei de la București, de la care își primeau binecuvântarea, biserica a beneficiat de un ajutor material substanțial din partea domnitorilor Moldovei constând într-o danie de 12.000 de aspri pe an acordată de Aron vodă la sfârșitul secolului al XVI-lea⁷¹ și pe care biserica a primit-o până pe la mijlocul secolului al XVII-lea, când a fost diminuată la 8.000 de aspri de domnitorul Gheorghe Ștefan. Deoarece hrisovul lui Gheorghe Ștefan s-a pierdut, biserica nu a mai beneficiat de danie până în iulie 1731 când hrisovul a fost găsit întâmplător la un sas din cetate iar popa Teodor și gocimanul Radu Duma⁷² pleacă cu el în Moldova la domnitorul Grigore Ghica care recunoaște autenticitatea documentului și îl reînnoiește în 24 august 1731, acordând bisericii Sf. Nicolae în fiecare an o danie de 8000 de aspri și alți 300 de aspri trimisului care va duce acești bani, preoții de la biserica Sf. Nicolae urmând să se roage pentru sănătatea domnitorului și familiei lui și pentru iertarea păcatelor lor și a strămoșilor lor⁷³. Biserica din Șchei a beneficiat de această danie până în anul 1785, fiind reînnoită de Constantin Mavrocordat în 2 septembrie 1733, de Ioan Mavrocordat în 3 decembrie

1743, de Constantin Racoviță în 30 ianuarie 1751, de Scarlat Ghica în 20 octombrie 1758, de Teodor Callimachi în 15 august 1760, de Grigore Ghica în 1 septembrie 1766, de Constantin Moruzi în 22 august 1779, de Alexandru Mavrocordat în 10 noiembrie 1783 și în 6 octombrie 1785⁷⁴.

Noul episcop al Râmnicului, Inochentie de Tismana, află despre nemulțumirile gocimanilor și juraților față de preoți și mai ales față de protopopul Florea Baran și în februarie 1732 îl înștiințează pe acesta că îl numește pe popa Statie [Grid] ca ispravnic la toate judecățile bisericești, care trebuiesc luate numai împreună cu gocimani și jurații și trecute într-un catastif pe care să-l trimită la episcopie. Prin această măsură episcopul a iscat nu numai pizmă și ură între preoți ci și împotrivirea gocimanilor și a juraților, care îi reproșează că a încălcat tradiția statornicită la biserica Sf. Nicolae potrivit căreia ascensiunea pe scara ierarhică a preoților se face după vechimea acestora. Surprins de această împotrivire, episcopul Inochentie sfârșește prin a accepta rânduielile bisericii, îl numește ca ispravnic pe popa Radu [Tempea] și îi convoacă pe preoți și gocimani la o întâlnire la Sibiu, unde vor discuta și despre anumite fapte „necuvioase” ale protopopului Florea Baran, care a ticluit scrisori ca emaneate din partea episcopului pe care le-a semnat în fals, a încuviințat căsătorii între „țigan cu româncă și româncă cu țigan” și chiar a permis a patra căsătorie⁷⁵. Preocupat ca oamenii bisericii să-și impună prestigiul în ochii oamenilor de rând, episcopul poruncește ca preoții și diaconii să-și facă haine de postav și să poarte cisme, să nu poarte haine albe și opinci „ca să se osebească cinstea portului preoțesc de oamenii cei proști”⁷⁶.

O nouă agitație vine să tulbure viața bisericească a scheienilor, și nu izvorită din vreo imixtiune din afară în treburile bisericii, ci iscată de popa Teodor Baran, fiul protopopului Florea, care în duminica de 29 octombrie, în plin sobor al preoților, gocimanilor și juraților, într-un exces de zel pravoslavnic, cere să nu mai fie pomenit în biserică episcopul Râmnicului pentru că este unit fiindcă poartă inel (?) și să fie pomenit mitropolitul Ungrovlahiei. Surprinși de vehemența lui Teodor care-i umplu de ocări, preoții l-au pomenit în acea zi pe mitropolit, dar a doua zi Florea Baran îl pomeni din nou pe episcopul Râmnicului, stârnind o nouă izbucnire a lui Teodor, care își acuză tatăl că îi pomenește pe uniți și în uimirea și tulburarea tuturor, ieși din biserică strigând că el nu mai intră în biserică dacă va mai fi pomenit episcopul de Râmnic. În următoarea duminică Teodor le arată credincioșilor niște hârtii care – pretindea el – ar dovedi că încă de la vizita la Brașov a episcopului Patachi, tatăl său și ceilalți preoți împreună cu gocimani și cu jurații au trecut la Unire. Deși serviciul divin trebuia ținut în acea zi de popa Statie, Teodor intră cu credincioșii în biserică și începe el slujba. Protopopul, ceilalți preoți, gocimani și jurații nu reușesc să-l convingă pe Teodor să-l pomenească pe episcopul de Râmnic, ba chiar sunt blestemați de acesta pentru că refuză să-l pomenească pe mitropolitul Ungrovlahiei! Informat despre scandal, generalul garnizoanei din Brașov îi chemă a doua zi pe preoți, pe gocimani și pe câțiva credincioși și le ordonă să nu-l mai pomenească pe mitropolitul Ungrovlahiei ci pe episcopul Râmnicului. Cum popa Teodor refuză să se conformeze, generalul îl amenință că îl va urca într-un car și-l va duce peste graniță, iar de acolo va putea pomeni pe cine va

vrea⁷⁷. Scandalul stârnit de popa Teodor a afectat imaginea și credibilitatea celorlalți preoți, a gocimanilor și a juraților în așa măsură încât, după cum consemna în cronica sa Radu Tempea „nu mai credea nimeni din orășeni, încă și din sași, că nu s-au unit”⁷⁸.

Popa Statie Grid și jurații Radu Duma și Enache Stama sunt trimiși la Râmnic pentru a-l informa pe episcopul Inochentie despre cele întâmplate și a-i cere sfatul. Episcopul le răspunde printr-o scrisoare citită în biserică chiar de dascălul Vasile, fratele lui Teodor, în care se face cunoscut șcheienilor că popii Teodor, care a făcut atâta turburare în norod, i se ia darul preoției și nimeni să nu îndrăznească a-l recunoaște de acum înainte ca preot, sub grea afurisanie. Episcopul le cere tuturor să nu dea crezare scornelilor iscate din „țestul cel uscat” al popii Teodor și îi asigură că „pentru pravoslavnică credință a sfintei Biserici a răsăritului sântem gata și spre vărsare de sânge”⁷⁹.

În acest timp, ironie a sortii, popa Teodor este somat de episcopul unit să se prezinte în fața soborului pentru a da seama de hula adusă de el uniației, în caz contrar va fi amendat cu 66 de florini. Pus sub urmărire de generalul garnizoanei din Brașov, Teodor fuge în Țara Românească de unde se va întoarce abia după moartea episcopului Inochentie, fiind iertat de preoți, gocimani, jurați și credincioși, astfel că și-a reluat locul printre ceilalți preoți⁸⁰.

Nici nu se liniștiră apele învolburate de popa Teodor că la 25 ianuarie 1733 descinde în cetatea Brașovului episcopul Ioan Inochentie Clain, succesorul lui Ioan Patachi, care le transmite șcheienilor dorința de a face o liturghie în biserica Sf. Nicolae. După refuzul categoric al șcheienilor care îi răspund că „în biserica noastră nu va face liturghie cu voia noastră, că noi nu suntem uniți, poate să facă în silă, fără de voia noastră”⁸¹, episcopul are o întâlnire cu preoții și cu câțiva mireni, cărora le spune că nu va îngădui ca episcopul Râmnicului să judece vreo pricină de judecată bisericească din Țara Bârsei nici să ia dajdie de la preoți, că va da pace bisericii Brașovului, dar supune autorității sale parohiile din satele din Țara Bârsei. Șcheienii îl sfătuiesc să aștepte până după Paște, când va veni episcopul Râmnicului la Sibiu, unde vor merge și vor lămuri cu toții cum stau lucrurile. A doua zi vlădica a asistat la slujbă în biserica Sf. Nicolae, dar nu din strana vlădicescă ci dintr-un scaun ce i s-a pus în mijlocul bisericii, și căută să-i îmbuneze pe credincioși spunându-le că „n-am venit să supăr pe nimeni cu nimic numai să nu mă huliți [...] că știți că sunteți sub biruința altora”⁸². Cronicarul sas Thomas Tartler a înțeles foarte bine scopul vizitei episcopului Clain, consemnând că „începuse într-aceea ceartă cu valahii de aici și se folosi de această neliniște, gândindu-se că în această apă tulbure ar putea prinde peștii valahi în mreaja sa; de aceea veni la Brașov și se amestecă în neînțelegerile bulgarilor (sic) de aici”⁸³.

Îngrijorați de urmările pe care le-ar putea avea vizita episcopului unit, șcheienii cer sfatul și sprijinul fraților de neam și credință din Țările Române, iar răspunsurile nu se lasă așteptate. Domnitorului Grigore Ghica al Moldovei le scrie în 24 februarie 1733 să se țină tari în credința pravoslavnică, că a intervenit în favoarea lor la generalul comandant de la Sibiu și acesta îi va sprijini, fiind „om înțelept și prietenul nostru” iar după trei zile domnitorul Constantin Mavrocordat al Munteniei le scrie și el că i-a cerut generalului [Wallis] să-i ajute⁸⁴. În aprilie Grigore Ghica le remite răspunsul pe care

I-a primit din partea generalului Wallis, care recunoaște că nu știa despre „bogatele supărări și opreliști împotriva legii lor” pe care le suferă creștinii Bisericii răsăritene din Brașov și Ardeal, dar de acum înainte se va preocupa „pentru slobozenia credinței lor și obiceiurile lor”⁸⁵.

În anul 1734 un nou scandal se iscă în sânul preoților și juraților bisericii Sf. Nicolae, pornit de un alt fecior al protopopului Florea Baran, dascălul Văsâi, care intenționa să ajungă preot la Făgăraș. Vrând să plece la Râmnic să se sfințească preot, întâmpină opoziția unei părți a credincioșilor, care voiau să-l păstreze ca dascăl, urmând să-l facă diacon și apoi preot la biserica din Șchei. Chiar popa Florea în calitate de protopop intervine în favoarea fiului său la judele Brașovului pentru ca acesta să fie numit diacon la biserica Sf. Nicolae. Ceilalți preoți și majoritatea juraților nu-l voiau însă ca preot la biserica lor, temându-se că ar putea fi atras de partea uniției de familia soției sale, Văsâi fiind înșurat cu fata notarului unit din Veneția Făgărașului. Între timp Văsâi reușește să obțină hirotonisirea ca preot la episcopia Râmnicului, ceea ce acutizează conflictul din sânul bisericii. În timp ce preoții, gocimanii și jurații refuză să-l primească, protopopul intervine cu daruri la jude, oferindu-se să se lase de preoție cu condiția ca pe locul rămas vacant să fie pus preot Văsâi. În mod surprinzător, judele este de acord nu numai ca Văsâi să fie preot, dar admite să rămână preot și tatăl său, protopopul, ceea ce ar fi însemnat că biserica ar fi avut șase preoți. Opozanții protestează pe lângă jude, susținând că credincioșii nu pot întreține șase preoți și totodată se plâng și episcopului de Râmnic⁸⁶. Scrisoarea episcopului Inochentie din 21 septembrie lămurște lucrurile, acesta înștiințându-i pe brașoveni că l-a hirotonit pe Văsâi ca preot la Făgăraș, unde i-a și poruncit să meargă, dar nu i-a dat darul preoțesc și pentru biserica din Brașov, unde nu trebuie să i se permită nici un amestec în treburile preoțești⁸⁷. În timp s-a dovedit că aveau dreptate cei se temeau că Văsâi ar fi tentat să treacă la uniți și s-au împotrivit numirii acestuia ca preot în Șchei, deoarece, ajuns preot și apoi protopop la Făgăraș, Văsâi s-a dat într-adevăr de partea uniților⁸⁸.

După moartea episcopului Inochentie al Râmnicului la 1 februarie 1735, în locul său nu a fost numit un alt episcop, dar șcheienii aflară că mitropolitul Belgradului Vichentie Ioanovici a dobândit de la împăratul Carol al VI-lea autoritate asupra tuturor ortodocșilor din cuprinsul imperiului habsburgic. Se constituie o delegație alcătuită din popa Statie Grid, gocimanul Radu Duma și juratul Gheorghe Hârs care pleacă la Belgrad cu o scrisoare din partea credincioșilor din Brașov și din alte zece sate din Țara Bârsei, prin care își afirmă atașamentul nedezmințit față de biserica răsăriteană și îi cer mitropolitului „binecuvântare și învățătură”, deoarece ei ar rămâne sub oblăduirea Episcopiei de Râmnic atâta vreme cât aceasta își va păstra legea pravoslavnică, dar nu pot ști dacă viitorul episcop va „sta drept în pravoslavie”⁸⁹. Răspunsul mitropolitului nu se lasă așteptat și prin scrisoarea din 27 august 1735 le face cunoscut brașovenilor că îi primește sub jurisdicția sa și făgăduiește să le fie din toată inima apărător, ajutor și purtător de grijă⁹⁰.

Ca un gest de loialitate și pentru a câștiga bunăvoința împăratului, mitropolitul Vichentie se angajează să înființeze și să întrețină un regiment de cavalerie iliro-croat și obține printr-un decret imperial dreptul de a colecta fonduri și în Transilvania. El îl trimite în acest scop în Transilvania pe episcopul

de Cruședol Nicanor Melentievici care sosește la Brașov în 5 decembrie, fiind primit cu mare cinste în Șchei și găzduit de popa Radu Tempea II, fiindcă protopopul Baran nu l-a primit. După ce a adunat vreo 100 de galbeni din donațiile credincioșilor, episcopul îl hirotonisește ca preot pe Petcu Șoanu iar în locul bătrânului Florea Băran, care renunță de bunăvoie la protopopie, îl numește pe Radu Tempea II, dar cu condiția ca acesta să nu judece nici un preot sau mirean decât împreună cu preotul Teodor și cu gocimani⁹¹. Înainte de a părăsi Brașovul, episcopul lasă șcheienilor o „poruncă de învățătură” în 11 puncte, cerându-le să se iubească între ei, să țină tare credința pravoslavnică, să părăsească pizma, zavistia, urâciunea și pârile dintre ei, mândria, iubirea de argint, curvia și lenea, să părăsească farmecele, vrăjile și „legăturile drăcești”, copiii de la patru ani în sus să fie aduși la biserică să învețe rugăciunile și să nu rămână nimeni de la opt ani în sus nespovedit⁹².

Primind mai multe reclamații din partea unor personalități catolice influente care îl acuzau pe episcopul Melentievici că adună o sumă exagerată de bani și sfintește mulți preoți tineri, dintre care unii sunt chiar uniți, generalul Wallis îi poruncește Magistratului Brașovului să facă o anchetă printre cincizeci de șcheieni care sunt puși să răspundă la mai multe întrebări despre vizita episcopului (cine l-a chemat pe episcop, cine l-a întâmpinat, cine l-a găzduit, cine a suportat cheltuielile vizitei, în ce rit a făcut slujba, câți popi a hirotonit, câți bani a strâns și pentru ce, cine și de ce l-a scos pe popa Florea din protopopie)⁹³.

În luna februarie 1736 gocimanul Radu Duma și Pavel Moise sunt chemați în fața judeului, a vilicului și a altor senatori, care îi înștiințează că Radu Tempea II, pe care episcopul Melentievici îl numise protopop, este înlocuit de către conducerea orașului cu popa Florea Baran⁹⁴ iar după două luni Magistratul comunică bisericii din Șchei hotărârea prin care în locul lui Florea îl numește protopop pe fiul acestuia, Teodor Baran, de care trebuie să asculte toți preoții și mirenii, iar cine nu-i va da ascultare va fi pedepsit cu amendă⁹⁵.

Preoții și fruntașii șcheieni erau nemulțumiți că Magistratul intervenea cu de la sine putere, schimbând protopopul abia numit de episcopul Melentievici fără a-i consulta în vreun fel, dar mai ales erau nemulțumiți că în locul unei personalități cum era Radu Tempea, care se bucura de respectul comunității, le era impus ca protopop tocmai popa Teodor, instigatorul unor grave tulburări în sânul bisericii și comunității.

Înlocuirea lui Radu Tempea II cu Teodor Baran de către Magistrat nu a fost însă un act întâmplător. Comunitatea românilor din Șchei înfruntase Magistratul printr-o plângere în 15 puncte, cerând printre altele ca sașii să nu se mai amestece în judecățile eclesiastice, preoții sași să nu mai ia dijmă de la preoții români, casele bisericii să fie scutite de încartiruiuri iar românii să-și poată ridica biserici și cruci⁹⁶. Unul din fruntașii mișcării de emancipare a românilor din Șchei a fost Radu Tempea II, iar intrigantul popă Teodor, pentru a câștiga bunăvoința conducerii săsești a orașului, trădând interesele șcheienilor, merge până acolo încât devine unealta Magistratului pe care îl informează în scris despre „sumeția papei Radului” și a altor fruntași șcheieni care „se întăresc cu mare laudă asupra măriilor voastre” și avertizează că „de nu se va astupa gura acestor și voia lor [...] ei mari nebunii de acum

înainte or face” și cere chiar ca „cinstitul Sfat să poruncească mai mult nici în biserică nici în afară să nu se mai amestece”⁹⁷. Pe de altă parte, popa Teodor îi sfătuiește pe șcheieni să nu se împotrivească puternicului Sfat săsesc al orașului pentru că acesta se va va impune în fața preoților, gocimanilor și a juraților, ba chiar umblă prin satele din district unde citește ordinul Magistratului prin care a fost numit protopop și laudându-se că i-a convins pe preoți și pe gocimani să se supună poruncii Sfatului⁹⁸.

Ținut la curent de șcheieni despre aceste evenimente, noul episcop al Râmnicului, Climent, îi informează în 28 mai 1736 că a scris atât sașilor cât și lui Florea și Teodor Baran să nu se mai amestece în treburile protopopiei, iar de nu vor asculta de poruncă „vom vedea ce va fi și pe noi va cunoaște, că noi sântem stăpâni”⁹⁹. După o lună, Climent trimite din nou poruncă lui Radu Tempea II să poarte grijă de protopopie, iar lui Teodor „să se lase de ce s-a apucat, că nu va umbla bine”¹⁰⁰.

Pârât de popa Teodor că ar fi zis că „nu va pleca capul la poalele sașilor”, Tempea este convocat pe 2 august la Sfatul Brașovului unde recunoaște că a spus acele cuvinte, spre stupefacția senatorilor sași care îi reproșează: „Așa se grăiește Cinstitului Sfat, poalele sașilor? Cinstitul Sfat poalele sașilor? Au așa ne socotești pe noi ca o nimic?”. Somat să se supună hotărârii Sfatului și să cedeze popii Teodor protopopiatul, Tempea răspunde printr-un „nu” categoric, bătând în podea cu toiagul protopopesec. În fața acestui afront, Tempea a fost reținut sub pază în tinda Casei Sfatului timp de 84 de zile¹⁰¹. Potrivit cronicarului sas Michael Gottlieb von Herrmann, principalul motiv al punerii sub arest a lui Radu Tempea a fost impertinența acestuia de a se adresa judeului primar al Brașovului cu apelativul „tu”¹⁰².

Începând cu ziua următoare șcheienii întreprind numeroase demersuri pentru eliberarea lui Tempea, dar li se răspunde că acesta va fi reținut până când își va cere iertare în scris și se va angaja că în viitor se va supune Sfatului și va asculta de el ca de un părinte¹⁰³. Ei intervin și la Mitropolia Belgradului, unde Popa Statie Grid, gocimanul Radu Duma și Gheorghe Hârs se aflau de la sfârșitul lunii mai pentru a obține sprijin în acțiunile românilor față de „greutățile orașului”, însă Mitropolia a intervenit tardiv pentru eliberarea lui Tempea, abia după ce agentul ei Ioan Matolai s-a întors de la Viena la Carlowitz și a scris sașilor să-l elibereze pe protopop¹⁰⁴.

Tempea a fost eliberat în 24 octombrie, după care a fost pus în situația umiltoare de a semna o scrisoare de iertare către judele Herbert în care spune că a greșit „cu cuvântul sau cu nepriceperea”, deoarece în timpul arestului, fără știrea sa, prietenii săi au făcut judeului această promisiune¹⁰⁵.

Cronicarul sas Herrmann scria că Tempea a citit în biserică o scrisoare prin care mitropolitul îl afurisește pe Teodor pentru că a păcătuțit făcându-se protopop numai cu ajutorul Magistratului, îl scoate din preoție iar cel ce-l va trata ca pe un preot, ori va sta de vorbă cu el ori va intra în casa lui, va fi de asemenea afurisit¹⁰⁶. Compromis și ocolit de ceilalți preoți și de credincioși, Teodor apelează la mila mitropolitului Ungrovlahiei, a marilor boieri munteni și chiar a domnitorului Constantin Mavrocordat, cere iertare lui Radu Tempea și celorlalți preoți, umblă nopțile prin Șchei pe la casele oamenilor – pentru că ziua toată lumea se ferea de el – cerându-le să intervină la sobor pentru a fi iertat. În cele din urmă el reușește să obțină promisiunea preoților că îl vor

iertă și va fi reprimat în rândul lor dacă se angajează că nu se va mai ridica împotriva protopopilor¹⁰⁷.

Popa Teodor pare să-și fi pierdut sprijinul sașilor, care renunță să-l susțină ca protopop, la aceasta contribuind intervenția agentului sârb de la Viena, Matolai, în favoarea eliberării lui Radu Tempea și mai ales faptul că acesta era recunoscut ca protopop de mitropolitul Belgradului, de episcopul Râmnicului și de ceilalți înalți ierarhi, în timp ce pe Teodor Baran nu numai că nu îl recunoșteau ca protopop, dar l-au suspendat chiar și din preoție¹⁰⁸.

Teodor își cere iertare în scris în fața preoților, gocimanilor, juraților și creștinilor din Șchei pentru cele ce a greșit, nu fără a se dezvinovăți prin aceea că nu a ucis, nu a furat și nu a curvit, dar, pe de altă parte, tot el scrie Magistratului că „potrivnicii” popa Radu Tempea, popa Petcu, Mogoș, Duma, Radu Pricop și alții îi zic că este „protoop sășesc” și „a vândut Sfatului biserica lor și pe românii din Șchei” și nici popii, nici dascălii nici mirenii nu-l ascultă. El provoacă orgoliul Magistratului, cerându-i să intervină la comitele sașilor și la guvern să rezolve chestiunea protopopiei, „ca să nu să laude protivnicii în sumeția lor”¹⁰⁹. Sașii nu mai intervin însă în sprijinul său și popa Teodor se întoarce din nou către preoții și credincioșii români față de care „se leagă” în 3 martie 1739 să fie „blând, smerit, nemânios” iar dacă va mai provoca gâlcevi între preoți sau între orășeni, „fără nici un fel de judecată să fiu lepădat de tot de la sfânta biserică și din cinul preoției” și să fie amendat cu 500 de florini¹¹⁰. În cele din urmă, deși apelează la patriarhul Arsenie din Carlowitz pentru iertare printr-o cerere falsă, ca emanată din partea preoților și gocimanilor, obține din partea acestuia o scrisoare de iertăciune care a fost citită în februarie 1740 în biserica Sf. Nicolae, prin care este reprimat în rândul preoților¹¹¹ și a slujit alături de ceilalți preoți până în 4 ianuarie 1742 când s-a stins din viață, fiind înmormântat „cu mare cinste și cu mulți preoți”¹¹².

Trebuie spus că popa Teodor, care a adus multe prejudicii bisericii și credincioșilor din Șchei prin gesturi, atitudini și comportamente izvorâte fie dintr-o exacerbare a sentimentelor pravoslavnice (viziunea imaginată, cu totul lipsită de temei, a trădării din partea tatălui său și a soborului), fie „îndemnat de vrăjmașul diavol, cu neajunsurile minții mele”, după cum singur o spune, (prin uneltirile urzite la Magistrat împotriva lui Radu Tempea II), a fost un personaj contradictoriu, având și unele merite recunoscute de contemporani și consemnate în cronicile bisericii, fiind „foarte întărit întru pravoslavnică credință” și „cu multă osârdie la această sfântă biserică, scriind multe cărți bisericesti, întorcându-le de pe sârbie pe rumânie”¹¹³.

Preocupat de creșterea rolului preoților – și implicit al bisericii – în îndrumarea spirituală și morală a credincioșilor dar și de a stimula participarea acestora la viața religioasă, protopopul Radu Tempea II trimite în 8 februarie 1741 tuturor preoților din Țara Bârsei o circulară în zece puncte inspirată din „porunca de învățătură” lăsată de episcopul Melentievici în urmă cu șase ani. Toți creștinii, de orice vârstă și condiție socială, trebuie să meargă în fiecare duminică de trei ori la biserică, să se spovedească, să se cuminece, să știe Tatăl Nostru, Crezul, Cele 10 porunci și Cele șapte taine și să se dezvețe de înjurături. Tempea se folosește de evenimentul căsătoriei, pretinzând mirilor să cunoască aceste rugăciuni și să promită că vor frecventa biserica în fiecare duminică, se vor spovedi și se vor cumineca în fiecare post. Tempea este

preocupat atât de moralitatea și comportamentul preoților – interzicându-le să intre în cârciumi, să se îmbete, să intre beți în biserică (!) – cât și de creșterea rolului lor în viața comunitară: „sânteți datori să nu vă leneviți, ce în toată vremea și în tot locul și în tot ceasul să învățați, să dojeniți pe fiii, pe frații creștini, însă cu blândețe, ca să nu se rățăcească, și căzând la pocăință pe toți să-i primiți, canonind cu socotință după puterea lor”¹¹⁴. Acesta poate fi socotit un adevărat testament spiritual al lui Radu Tempea II care se stinge la 14 mai 1742 – încheindu-și astfel și prețioasa cronică, „Istoria sfintei beserici a Șcheilor Brașovului” – la vârsta de 51 de ani, din care aproape jumătate i-a dedicat slujirii bisericii ca diacon, preot și protopop. Înainte de a se săvârși a mai avut parte de o ultimă bucurie pământească, aceea că fiul său Radu (cunoscut în istoria bisericii ca Radu Tempea III) a fost ales de sobor și hirotonisit ca preot al bisericii Sf. Nicolae în locul rămas vacant după moartea popii Teodor.

În locul lui Radu Tempea II soborul îl alege ca protopop pe Statie (Eustatie) Grid, hirotonit apoi de Arsenie IV Ioanovici, patriarhul sârb din Carlowitz. Cu ocazia călătoriilor făcute la Belgrad și la Carlowitz, Statie îl cunoaște pe secretarul mitropolitului, un român brașovean pe nume Vlad Mălăescu, care îi împărtășește impresiile puternice cu care s-a întors din călătoria făcută în Rusia condusă de puternica țarină Elisabeta Petrovna¹¹⁵. În intenția de a lărgi legăturile bisericii din Șchei cu biserica ortodoxă din alte țări, el reînnoadă contactele pe care antecesorii săi, popa Oprea și popa Vasile Hoban le-au avut cu Rusia la sfârșitul secolului al XVII-lea și pleacă la sfârșitul anului 1743 la Petersburg. Acolo, țarina dispune să i se elibereze un pașaport protopopului „Eustatie Vasiliev”, care a venit să se plângă împotriva atacurilor, supărărilor și necazurilor pe care le suferă biserica din Brașov din partea neortodocșilor. El mai obține, la recomandarea sinodului Bisericii rusești, aprobarea țarinei de a face o colecție de bani destinați renovării bisericii și înzestrării ei cu obiecte de cult, primind o condică în care trebuie să consemneze toate donațiile primite. Statie reușește să adune frumoasa sumă de 13.000 de florini (la care a contribuit însăși țarina cu 2.500 de ruble, iar fiul ei Petru cu 200 de ruble) precum și mai multe cărți de cult, pe care, la întoarcerea acasă, le-a predat bisericii¹¹⁶.

Atât în „Hronologia” bisericii Sf. Nicolae întocmită în 1842 de Ioan Jipa pe temeul mai multor „înscrișuri din vechime” cât și în „Hronologia” lui Dumitru Cepescu din 1842, este relevat scopul preponderent diplomatic al călătoriei popii Statie, acela de a câștiga bunăvoința și protecția Elisabetei Petrovna. Misiunea popii Grid a avut succes, țarina intervenind pe lângă Maria Terezia pentru apărarea bisericii din Șchei de constrângerile la unirea religioasă. Curând, Maria Tereza a trimis dregătoriilor locale rescriptul său prin care poruncește „să nu se îngăduie a să face vreo silă drept credincioșilor răsăriteni de a trece la unație” și astfel „prin această milă împărătească s-au apărat această sfântă biserică dimpreună cu poporenii săi români de sila uniăției”¹¹⁷. Împărăteasa Elisabeta a mai trimis în anul 1749 bisericii din Șchei câteva rânduri de odăjdii preoțești lucrate cu fir de aur¹¹⁸, iar cu banii aduși de popa Statie din Rusia, biserica a fost reparată și pe latura de apus s-a ridicat turnul cu ceas, pe al cărui frontispiciu s-a pus inscripția gravată cu aur „Pia liberalitate Elisabetae Petrovnae, Imperatricis totius Rusiae,

monocraticis invictae, hic sacer locus est renovatus anno 1751".

În urma agitației religioase împotriva unirii provocată de călugărul ortodox sârb Visarion Sarai în primăvara anului 1744, în 15 aprilie 1746 împărăteasa Maria Terezia emite trei decrete prin care se iau o serie de măsuri prin care se încearcă suprimarea legăturilor dintre ortodocșii din Transilvania și cei din țările române. Astfel, nu se admite intrarea în țară a călugărilor „schismatici” din Țara Românească, Moldova sau alte ținuturi turcești, (acei „vagabonzi” care intră totuși, să fie arestați și aspru pedepsiți) și se interzice preoților din Ardeal să se sfințească la episcopi din țări străine¹¹⁹. În urma intervențiilor împărătesei Rusiei Elisabetei Petrovna, Maria Terezia revine la sentimente mai bune față de românii neuniți prin rescriptul din 11 decembrie 1750, în care poruncește guvernului să nu silească pe nimeni dintre neuniți să-și schimbe religia, să nu-i prigonească, să nu-i împiedice în exercitarea ritului lor și nimeni să nu fie pedepsit din pricina religiei, decât cei ce se vor dovedi „răzvrători, nesupuși, tulburători ai ordinii publice și autorii relelor”¹²⁰. Din dorința de a satisface plângerile clerului și credincioșilor ortodocși și pentru a pune pe un temel mai trainic tratatul încheiat cu împărăteasa Rusiei, Maria Terezia emite, în 27 iulie 1752, un rescript care prevede ca ortodocșii să fie tratați astfel încât să fie curmate orice ocazii de a formula plângeri. Ca atare, poruncește ca „poporul de rit grecesc” să nu fie împiedicat sau tulburat în exercitarea ritului său, să nu i se impună altă religie, să nu fie constrâns să poarte poveri mai mari decât ceilalți locuitori și să fie primit în orașele libere regești și în alte orașe privilegiate¹²¹.

După Pacea de la Belgrad din 18 septembrie 1739, care încheie războiul ruso-austro-turc dintre anii 1736–1739, habsburgii retrocedează Țării Românești Oltenia, pierzând controlul asupra Episcopiei Râmnicului. Biserica Sf. Nicolae din Șchei și celelalte parohii din Țara Bârsei au cerut oblăduirea Mitropoliei ortodoxe sârbe din Carlowitz – care urmărea să ia sub protecția sa bisericile ortodoxe din întreaga Transilvanie –, trimițându-și deputați care îi reprezintă la congresele naționale ale sârbilor, în pofida opoziției comisarilor Curții vieneze¹²². Mitropolii de Carlowitz, mai cu seamă Pavel Nenadovici, au făcut numeroase intervenții la curte în favoarea ortodocșilor ardeleni și s-au străduit din răspuț să-și extindă jurisdicția asupra Transilvaniei, dar s-au lovit de opoziția constantă a Vienei, care în repetate rânduri i-a interzis mitropolitului sârb să se mai amestece în treburile românilor ortodocși din această provincie, de teama ca „privilegiile ilirice” de care se bucurau ortodocșii sârbi să nu se extindă și asupra românilor.

În condițiile în care pe plan intern Transilvania era tulburată de numeroase mișcări religioase, atât ale uniților cât și ale ortodocșilor, iar pe plan extern Austria, implicată în războiul de șapte ani, avea nevoie de sprijinul Rusiei, împărăteasa Maria Terezia hotărăște în 13 octombrie 1758 să numească un episcop ortodox pentru Transilvania, separat de mitropolia de Carlowitz. La 17 iulie 1759 în această funcție este numit Dionisie Novacovici, episcopul sârb de Buda¹²³, iar la 13 iulie 1761 se publică Decretul imperial prin care episcopul ortodox de Buda primește și jurisdicția de episcop al românilor ortodocși din Transilvania, stabilindu-se reședința acestuia în Șcheii Brașovului – ca o recunoaștere a importanței bisericii Sf. Nicolae pentru ortodoxia românească din Ardeal – iar generalul Buccow primește însărcinarea să-l instaleze¹²⁴.

Dovedind intuiție politică, un cronicar anonim din Șchei nota că „la anul 1761 fiind tulburată țara Ardealului pentru unire și având oaste [război] casa Austrii cu Praisul [Prusia], socotesc că s-au temut să nu să facă vreo ribilie [rebeliune] într-această țară și așa au trimis de la Curte să fie vlădică neunit. Și așa au trimis pe vlădica de la Buda, Dionisie Novacovici să fie vlădică la această țară a Ardealului și așa s-au făcut înștalația aicea la biserica Brașovului”¹²⁵.

Suspicioși în ceea ce privește atașamentul la credința răsăriteană a acestui episcop care le-a fost impus de împărăteasa Maria Terezia, românii brașoveni îi cer lui Dionisie Novacovici, abia sosit în Șchei, să se lege printr-un jurământ semnat în biserica Sf. Nicolae că va păzi credința pravoslavnică neschimbată și nu se va lepăda niciodată de ea¹²⁶. Instalarea noului episcop¹²⁷ s-a desfășurat în 4 septembrie printr-un ceremonial solemn la care a participat generalul Adolf Buccow, care, după ce a străbătut drumul de la cetate până la biserică printre două rânduri de soldați, a fost întâmpinat în fața bisericii Sf. Nicolae de episcop și de ceilalți preoți. În biserică, în prezența episcopului așezat în scaunul vlădicesc, generalul a ținut un discurs în limba latină prin care, în numele Majestății Sale, l-a instalat pe Dionisie Novacovici ca episcop și a ordonat comunității bisericești să-l recunoască arhiereu. După ce episcopul a mulțumit, tot în limba latină, pentru libertatea religioasă acordată ortodocșilor și pentru demnitatea cu care a fost investit, a primit omagiul clerului prezent căruia i-a dat binecuvântarea arhierească. Ceremonia religioasă – desfășurată într-un cadru restrâns, oficial, la care credincioșii din Transilvania au fost descurajați și chiar împiedicați să participe, și nici credincioșii din Brașov nu au participat în număr mare¹²⁸ – a fost urmată de un banchet ținut într-o grădină, la care au participat peste 60 de persoane, printre care s-au aflat membrii Sfatului orășenesc, preoți luterani și evanghelici și ofițeri¹²⁹.

Noul episcop a fost tratat cu răceală și suspiciune de către șcheieni, deși prin instalarea sa în biserica „Sf. Nicolae” aceasta devenea „catedrală episcopală”¹³⁰, iar Șcheii reședință episcopală. O explicație a acestei atitudini este relația strânsă a șcheienilor cu Mitropolia de Carlowitz, al cărui mitropolit, Pavel Nenadovici, nu îl agreea pe Dionisie Novacovici de când acesta fusese ales în 1749 de reprezentanții eparhiilor ca episcop de Buda și nu-i putea ierta faptul că a acceptat numirea sa ca episcop al Ardealului de către Curtea de la Viena și apoi nu a renunțat nici la scaunul episcopal de la Buda¹³¹. Mâhnit de atitudinea neprietenoasă a românilor brașoveni, Novacovici a preferat să-și exercite misiunea de episcop ortodox al Ardealului de la Rășinari și Sibiu, de unde putea întreține legături mai strânse cu autoritățile civile și militare.

După îmbolnăvirea protopopului Statie Grid, în 1761, atribuțiile acestuia sunt preluate de Dimitrie Duma, pe care Novacovici îl investește ca „namesnic”, adică locțiitor al său și administrator în reședința oficială a Episcopiei¹³². Pentru a întări solidaritatea comunității credincioșilor în jurul bisericii, Dimitrie Duma redactează la 20 aprilie 1762 două „legăminte” prin care credincioșii se obligă de bunăvoie să-i sprijine pe jurați și să „stea unul cu altul la toate trebile sfintei biserici și a toatei obște și obiceiurile cele vechi”, să-și dea silința să împlinească cele hotărâte în comun și să păstreze taina acestora¹³³. Tot el elaborează în 21 mai o „instrucție” în 16 puncte pentru cei 12 jurați ai bisericii, care sunt datori să fie „cu cuget curat, nevătămat

de fățărnicie, neajuns de zavistie, fără de urăciune”, să nu lipsească de la adunări, să fie preocupați de creșterea venitului bisericii și al orașului, să nu facă „turburare” între oraș și biserică și să se îngrijească mai mult „pentru folosul bisericii și al obștii decât pentru folosul său”¹³⁴.

Deși românii din Brașov și din Țara Bârsei erau recunoscuți pentru dârzenia cu care își apărau credința răsăriteană, iar începând din 1761 bisericile din Țara Bârsei au intrat sub jurisdicția episcopului ortodox al Ardealului Dionisie Novacovici, în tentativa de a câștiga noi adepți pentru biserica sa, episcopul unit Atanasie Rednic descinde în 1768 în Șchei și – potrivit unui cronicar local – „au făcut multe meșteșuguri [mașinațiuni] umblând prin toată țara propoveduind pentru unație a fi adevărată, care viind și aicea la Brașov, strângându-să toți preoții în Prund la cruce și neguțători și alți orășeni, propoveduind și arătând niște chipuri, precum ar fi uniația adevărată – care această comedie au ținut ca la trei ceasuri – și nimenea nici un răspuns nu i-au dat și așa s-au dus de la Brașov”¹³⁵.

Respectând tradiția potrivit căreia fiecare preot este obligat de sobor să semneze o „scrisoare de legământ”, Radu Tempea IV se obligă în 7 martie 1763 să păzească legea pravoslavnică, neunită, să se poarte cum se cuvine, în ascultare, cinste, smerenie cu preoții, să se poarte cu cinste cu jurații, să slujească pe fiecare orășan potrivit atribuțiilor sale și să se apere de „ospete, plimbări sau de băuturi fără de treabă și fără de socoteală” (așadar în anumite împrejurări acestea nu erau interzise!)¹³⁶. Pe lângă angajamentele cu caracter general, legămintele unor diaconi sau preoți conțin și unele promisiuni „personalizate”, cerute de sobor, generate de înclinațiile spre anumite păcate lumești ale acestora, cel mai des întâlnită fiind slăbiciunea pentru băutură a unor candidați la preoție. Diaconul Gheorghe Chifes (numit „Radovici” după tatăl său, Radu) de pildă, se leagă către gocimani, jurați și neguțători „să nu se dea după beții”, să nu se asocieze cu oameni și feciori „fără de rușine” și să nu folosească „cuvinte fără de rușine și nefolositoare”¹³⁷. După ce a fost dascăl și diacon la biserică, Gheorghe Hârs reușește să se hirotonisească preot dar nu este acceptat de o parte dintre jurați, astfel că scrie un legământ întărit cu semnăturile a doi „chezași” (Radu Boghici și Gheorghe Radu Inașu) în care își recunoaște păcatele și se angajează să renunțe la ele. El se leagă să părăsească „obiceiurile” pe care le-a avut când era dascăl, anume să se ferească de beție, să nu mai răspundă cu obraznicie preoților și juraților, să nu îmbrace odăjdii de preoțești de sărbătoare în toate zilele și la morți pe ploaie sau noroi, iar la sfârșitul scrisorii revine asupra obiceiului său cel mai păcătos și se leagă ca „în trei ani să nu bea nici vin nici rachiu, iară neștiind, precum mă leg înaintea dumnealor, să aibă a mă canoni”¹³⁸. Un legământ cu câteva angajamente cu totul particulare este acela al diaconului Constantin „zugravul”, fiul lui Ilie Popovici, care tot „de bună voie” se obligă în 1782 să zugrăvească ce este nevoie la biserică cu osteneala lui, doar să i se plătească vopselele; mai mult, „la lucrul zugrăviei să nu fiu slobod fără știrea orașului nicidecum a merge”, însă poate lucra acasă cu condiția ca la vremea slujbei să lase lucrul și să meargă la biserică¹³⁹.

Ca succesor al lui Dionisie Novacovici, împărăteasa Maria Terezia l-a numit în 1770 pe sârbul Sofronie Chirilovici, agreeat și de mitropolia de Carlowitz, care a fost instalat ca episcop ortodox al Ardealului în reședința

generalului comandant din Sibiu în prezența unui mare număr de protopopi și preoți față de care a depus jurământul că va păstra nedeزمینت creștină pravoslavnică¹⁴⁰. Din 1774 el este numit episcop al sârbilor din Buda, păstrându-și dreptul de a hirotoni și preoții ortodocși din Ardeal, afacerile curente ale Episcopiei fiind gestionate de consistoriul episcopal condus de vicarul Ioan Popovici. În timpul lui Sofronie Chirilovici la biserica din Șchei erau șase preoți: Dimitrie Duma, Ștefan Ioanovici, Petru Grid, Radu Tempea IV, Gheorghe Bucur și Gheorghe Hârs. În 1779, după moartea protopopului Petru Grid, vicarul Ioan Popovici l-a numit protopop pe Radu Tempea IV, ceea ce a stârnit nemulțumirea preotului Ștefan Inașu, care se considera îndreptățit să ocupe el această funcție, fiind mai în vârstă. Deoarece vicarul refuză să-i dea satisfacție, Ștefan Inașu face o plângere la guvern în care îl acuză pe Tempea că a primit bani de la mai mulți preoți sfințiți în Muntenia pentru a-i numi parohi în ținutul Branului. În cele din urmă jurații de la Sf. Nicolae îl cheamă la Brașov pe vicarul Ioan Popovici să aplaneze diferendul și împreună hotărăsc ca ambii preoți să-și împartă responsabilitățile de protopop, cu o întâietate acordată lui Ștefan Inașu „pentru cinstea bătrâneților” sale, iar comunele din district se împart între cei doi¹⁴¹.

În 1782, cu puțin înainte de moarte, Ștefan Inașu trimite judeiului primar Joseph Traugott de Schobeln o adresă în care îi cere acestuia să dea ordin către orașeni și dregătorii satelor să respecte următoarele porunci ale protopopului:

1. Preoții, dascălii și gocimanii de la sate se rânduiesc [numesc] de către protopop, iar gocimanii să fie scutiți de „poștărie”;
2. Protopopul să rânduiască moașele din oraș [Șchei] iar doctorul cetății să le învețe „cum să urmeze și ce să facă la vreme de primejdii”;
3. La sate, duminica și în posturi oamenii să nu joace cu lăutari la cârciumi, după cum este și porunca împăratului;
4. La biserica din Șchei săracii străini să fie scoși afară și trimiși acolo de unde sunt;
5. La nunțile care se fac în oraș, cununia la biserică să se facă până la amiază la orele 12 și nicidecum după prânz;
6. Logodnele să nu se mai facă seara ci ziua înaintea prânzului „ca să nu găsească pricini [gălcevi] oamenii”;
7. Judele să rânduiască cu plată doi dorobanți care șed în Șchei, anume Susaică și Dumitru Brânză, ca atunci când va fi nevoie să-i ducă pe „unii oameni neascultători” la judecată sau la închisoare¹⁴².

Despre protopopul Ștefan, într-o cronică a bisericii se scrie că „fiind cuvios și vrednic, multe cărți au scris, carele le-au tălmăcit de pe limba muscălească pe limba rumânească” și având „multă osârdie cătră norod, de multe ori cu multe învățături vrednice i-au învățat”¹⁴³.

Deoarece prin retragerea episcopului Sofronie Chirilovici la Buda bisericile ortodoxe din Ardeal erau administrate provizoriu de consistoriu și de vicarul Ioan Popovici, la recomandarea episcopului de Carlowitz, noul împărat Iosif al II-lea îl numește la 6 noiembrie 1783 pe arhimandritul sârb Ghedeon Nichitici ca episcop ortodox al Transilvaniei. Această episcopie va depinde

din punct de vedere spiritual și dogmatic de Mitropolia de la Carlowitz iar începând cu anul 1786 va fi subordonată acesteia și din punct de vedere administrativ¹⁴⁴.

După Ștefan Inașu ajunge protopop al bisericii Sf. Nicolae Gheorghe Radovici, care se angajează prin „legământul” din 10 decembrie 1782 că va păzi credința pravoslavnică, dogmele și ceremoniile ei, va spori veniturile bisericii, va judeca pe orășeni fără milă și părtinire dar cu dreptate, nu va aduce „obiceiuri noi” și nu va aduce preoți și diaconi din altă parte ci numai dintre „orășeni”, după obiceiul dinainte¹⁴⁵. În 5 decembrie căpitanul Ilie Birt înaintează consistoriului o plângere în care cere ca morții săraci care nu au cu ce plăti preotul să nu fie puși în fața bisericii ca să se strângă bani pentru înmormântare din mila credincioșilor, ci aceștia să fie îngropați de preoți în mod gratuit; el mai cere ca preoții să le „dea certare” femeilor care vorbesc în biserică iar cei ce înjură „de suflet, de lege, de sfânta cuminecătură, de botez, de pomană” să nu fie pedepsiți cu amendă ci „cu pedeapsă, să-i puie în jos și să-i bată, ca să vază și alții, să să învețe a nu mai înjura”¹⁴⁶. Atât de mare era prestigiul de care se bucura Ilie Birt încât noul protopop nici nu a așteptat răspunsul consistoriului și în aceeași zi face un nou „legământ” în care sunt cuprinse și revendicările căpitanului¹⁴⁷.

În 23 septembrie 1784, Magistratul comunică preoților „norma, adică orânduiala patrahirului” hotărâtă prin rescriptul împărațesc pentru locuitorii și preoții ortodocși, prin care sunt stabilite taxele – în florini și creițari – pe care preoții le pot percepe de la credincioși pentru diverse servicii religioase. Normele mai prevăd unele măsuri de natură să reducă cheltuielile mari ce se făceau la diferite ocazii cum ar fi praznicele sfinților, botezurile, nunțile și pomenile la înmormântări, fiind oprite „mâncărurile cele peste măsură și ospețele cele cu cheltuieli mari” iar „cinstea sau darul” care se obișnuiește a se da la nuntă este limitat la darul mirelui pentru mireasă și stabilit la un zlot pentru cei bogați și la 31 de creițari pentru cei săraci¹⁴⁸.

La începutul anului 1783 preoții și jurații aleg pe tinerii Radu (fiul protopopului Radu Tempea IV), Ioan (fiul protopopului Ștefan) și Statie (fiul lui Radu Cătană) ca dascăli la biserică, urmând ca „învățând și slujind și având vrednicie, să poată pași la treapta preoției”¹⁴⁹. Dintre aceștia, Radu Tempea V, care urmase școala din Șchei și gimnaziul evanghelic din cetate, înaintează în 1785 bisericii Sf. Nicolae o cerere prin care solicită un ajutor bănesc pentru a-și continua studiile în străinătate. La intervenția episcopului Ghedeon Nichitici și a secretarului său Dimitrie Eustatievici, i se plătește costul drumului până la Pesta și o sumă de 100 de florini pe an, cu obligația ca după terminarea studiilor să slujească biserica din Șchei, iar dacă nu se va întoarce va înapoia toată cheltuiala făcută de biserică cu învățătura sa¹⁵⁰.

Urmând porunca împăratească și a guvernului prin care fiecare „dregător” avea obligația de a se dedica îndeplinirii cât mai depline a datoriei sale, episcopul Nichitici îi trimite protopopului normele de comportament pentru preoții din protopopiatul său, cerându-i să vegheze ca aceștia să le urmeze. În afară de îndatoririle spirituale, preotul trebuia să se mulțumească cu ce îi este dat de la Dumnezeu, să nu râvnească la nimic din ceea ce este a aproapelui său, să nu „caute numai folosul și venitul său”. Pe credinciosul care se abate de la poruncile lui Dumnezeu „cu duhul blândețelor, fără mânie,

cu liniște și cu pace să-l îndirăpțeze arătând cât de greu este a cădea cineva în mânia lui Dumnezeu și în urgia împărătească”.

O datorie preoțească este și aceea de „a se sili din tot sufletul a fi credincioși, ascultători și supuși prea milostivului împăratului nostru și prea înaltei curți împărățești” și să împlinească „poruncile cele împărățești”¹⁵¹. Iată cum, pe lângă îndatoririle de îndrumători ai vieții religioase și morale a credincioșilor, se încearcă transformarea preoților într-un instrument de propagandă al puterii seculare imperiale.

Deoarece mulți diaconi care voiau să se preoțească veneau la Episcopie cu „atestaturi proaste”, Ghedeon Nichitici îi comunica la 7 septembrie 1784 protopopului Radovici „rânduiala” potrivit căreia diecii trebuie să știe bine să scrie, să citească, să cânte, să cunoască „rânduiala bisericii și catihisisul” și să aibă un atestat din partea satului în care să se arate că diacul este neunit și om liber, nu iobag, că este căsătorit, învățat și cu un bun renume. În atestatul ce trebuie să poarte semnătura și pecetea protopopului, mai trebuie să se scrie câte familii neunite și câte case sunt în sat, numele locului unde vrea să se preoțească diacul, condițiile în care postul de preot a devenit vacant, faptul că este mare lipsă de preot și tot satul îl vrea pe diaconul respectiv¹⁵². Exigențele pentru candidații la treapta de dascăl, diacon și preot sunt ridicate chiar de preoții și curatorii bisericii Sf. Nicolae. Candidatul Zaharia Gheorghe Duma de pildă, este pus în 1803 să semneze o „instrucție” în 10 puncte în care se angajează să îndeplinească îndatoririle cerute de „orânduiala slujbelor bisericesti” și să respecte o serie de reguli de comportament, ca de pildă să nu meargă la „adunări proaste”, să nu se adune cu „feciori blestemați”, să nu se lase ispitit să meargă „la cafenele, la baluri, la comedii, la cârciumă, la vânat”, să fumeze sau să joace cărți, să nu se joace cu copiii în curtea bisericii ci „să-i certe să șază frumos la un loc”¹⁵³.

TOURMENTS ET CONTROVERSES AU SEIN DE L'ÉGLISE ET DE LA COMMUNAUTÉ ROUMAINE DE BRASOV AU 18 SIÈCLE - ABSTRAIT -

Le quartier Schei de la ville de Brasov occupe une place à part à l'époque médiévale et moderne, en tant que la plus prospère communauté roumaine de Transylvanie.

A cette époque-là, la croyance religieuse était profondément enracinée dans les consciences, comme principal repère spirituel et moral, et l'église a joué un rôle majeur dans la vie spirituelle, communautaire, sociale, administrative et même politique de la communauté.

Les fidèles de la paroisse «Saint Nicolas» étaient représentés dans l'administration de l'église par un conseil paroissial formé de dix ou douze «vieux» ou «jurés» et deux «gocimani». La majorité de ceux-ci provenaient des plus riches et influents commerçants, propriétaires de troupeaux d'animaux ou de vignobles. Ils jouaient un rôle important aussi dans les élections des prêtres que dans l'administration des biens de l'église.

Les prêtres, «gocimani» et les jurés – qui formaient l'élite des Roumains

de Schei - étaient fortement attachés aux valeurs de la tradition orthodoxe et ils bénéficiaient du soutien de Mitropolia de Valachie (institution supérieure de l'église orthodoxe) avec laquelle ils avaient des relations anciennes et étroites. C'est pourquoi ils ont manifesté une téméraire résistance envers la politique de la Cour de Vienne de déterminer les Roumains orthodoxes d'adhérer à l'église uniata.

En même temps, animés par une forte solidarité communautaire, ils ont été les initiateurs des revendications envers le conseil municipal de Brasov («Magistratul», représentant des intérêts des Saxons qui bénéficiaient d'ailleurs de privilèges politiques), en contestant ses immixtions dans les problèmes internes de l'église. Les tendances d'autonomie des Roumains de Schei s'étaient manifestées aussi envers l'Évêché orthodoxe, refusant d'accepter ses décisions dans la nomination des prêtres et archiprêtres à l'église St. Nicolas.

L'église a été aussi le théâtre de certains mouvements et tensions internes (générés surtout par la résistance devant le catholicisme et par la nomination des prêtres et des archiprêtres) entre les membres du conseil paroissial et les archiprêtres, entre les prêtres, et même entre les archiprêtres.

Note

¹ Familia Tempea a dat bisericii Sf. Nicolae nu mai puțin de șase generații de preoți, toți cu prenumele de Radu; pentru a-i deosebi, cercetătorii au adăugat numelui lor o cifră romană corespunzătoare generației din care făceau parte (vezi Mușlea 1939 și Oltean 1989).

² Stinghe, *Istoria*, p. 17.

³ Mușlea, *Biserica*, I, p. 121.

⁴ de la germanul „Gottes Mann” = omul lui Dumnezeu.

⁵ Mușlea 1931, p. 344.

⁶ Tartler, *Collectanea*, I, p. 367.

⁷ Mușlea, *Biserica*, I, p. 99.

⁸ Bariț, *Părți alese*, I, p. 274.

⁹ *Din istoria Transilvaniei*, I, p. 227.

¹⁰ Bariț, *Părți alese*, I, p. 219.

¹¹ *Ibidem*, p. 215.

¹² *Din istoria Transilvaniei*, I, p. 229.

¹³ Bariț, *Părți alese*, I, p. 229-230.

¹⁴ Mușlea, *Biserica*, I, p. 125.

¹⁵ Dragomir, *Istoria*, I, p. 9.

¹⁶ *Ibidem*, p. 14.

¹⁷ *Ibidem*, p. 17.

¹⁸ Stinghe, *Documente*, I, doc. III.

¹⁹ Stinghe, *Istoria*, p. 25.

²⁰ Dragomir, *Istoria*, I, p. 25.

²¹ Mușlea, *Biserica*, I, p. 135.

²² Stinghe, *Istoria*, p. 41.

- ²³ Mușlea 1939, p. 12 și Oltean 1989, p. 108.
²⁴ Stinghe, *Documente*, I, doc. IV.
²⁵ Răduțiu, *Gyémánt 1975*, p. 15.
²⁶ Stinghe, *Documente*, I, doc. XLIX, p. 123.
²⁷ Mușlea, *Biserica*, I, p. 128.
²⁸ Dragomir, *Istoria*, I, p. 69.
²⁹ Bariț, *Părți alese*, I, p. 272.
³⁰ Tempea 1969, p. 72–74.
³¹ Stinghe, *Documente*, I, doc. IX.
³² *Ibidem*, doc. X.
³³ *Ibidem*, doc. XI.
³⁴ *Ibidem*, doc. XII.
³⁵ Bariț, *Părți alese*, I, p. 258.
³⁶ Statie 1906, p. 19–20.
³⁷ Stinghe, *Istoria*, p. 29–32.
³⁸ Stinghe, *Documente*, I, doc. VIII.
³⁹ Stinghe, *Istoria*, p. 37–40.
⁴⁰ Stinghe, *Documente*, I, doc. XIV.
⁴¹ Dragomir, *Istoria*, I, p. 57.
⁴² Stinghe, *Istoria*, p. 44.
⁴³ Statie 1906, p. 21.
⁴⁴ Stinghe, *Documente*, I, doc. XVIII.
⁴⁵ *Ibidem*, doc. XX.
⁴⁶ Prișcu 1929, p. 224–225.
⁴⁷ Stinghe, *Documente*, I, doc. XXIV.
⁴⁸ Mușlea, *Biserica*, I, p. 156–157.
⁴⁹ Stinghe, *Documente*, I, doc. XXVII.
⁵⁰ *Ibidem*, doc. XXIX.
⁵¹ *Ibidem*, doc. XXX.
⁵² Statie 1906, p. 22.
⁵³ Stinghe, *Istoria*, p. 65–67.
⁵⁴ Mușlea, *Biserica*, I, p. 166.
⁵⁵ *Ibidem*, p. 167.
⁵⁶ Tempea 1969, p. 113–115.
⁵⁷ Stinghe, *Documente*, I, doc. XXXIV.
⁵⁸ *Ibidem*, doc. XXXV.
⁵⁹ *Ibidem*, doc. XLIII.
⁶⁰ *Ibidem*, doc. XXVI.
⁶¹ CDR, I, doc. 141.
⁶² AM-IAN, I, doc. 321.
⁶³ Stinghe, *Documente*, I, doc. XXXII, LVI, LVII.
⁶⁴ Episcopii ortodocși din imperiu erau numiți de împărat și obligați să-i depună acestuia jurământ de credință.
⁶⁵ Stinghe, *Documente*, I, doc. XXXIV.
⁶⁶ Dragomir, *Istoria*, I, p. 116.
⁶⁷ Mușlea, *Biserica*, I, p. 174.
⁶⁸ Tempea 1969, p. 120.
⁶⁹ Judele Brașovului.

- ⁷⁰ Tempea 1969, p. 127-129.
- ⁷¹ Muşlea, *Biserica*, I, p. 78.
- ⁷² *Ibidem*, p. 176.
- ⁷³ Stinghe, *Istoria*, Apendice, II, p. 176-178.
- ⁷⁴ *Ibidem*, IV-XIII, p. 184-214.
- ⁷⁵ Stinghe, *Istoria*, p. 100-105.
- ⁷⁶ *Ibidem*, p. 107.
- ⁷⁷ Muşlea, *Biserica*, I, p. 182.
- ⁷⁸ Tempea 1969, p. 141-143.
- ⁷⁹ Stinghe, *Documente*, I, doc. LXIII.
- ⁸⁰ Tempea 1969, p. 165.
- ⁸¹ Stinghe, *Istoria*, p. 116.
- ⁸² *Ibidem*, p. 118.
- ⁸³ Tartler, *Collectanea*, I, p. 378.
- ⁸⁴ Stinghe, *Documente*, I, doc. LXV şi LXVI.
- ⁸⁵ *Ibidem*, doc. LXXI.
- ⁸⁶ Tempea 1969, p. 150-151.
- ⁸⁷ Stinghe, *Documente*, I, doc. LXXV.
- ⁸⁸ Iorga 1933, p. 71.
- ⁸⁹ Stinghe, *Documente*, I, doc. LXXVIII.
- ⁹⁰ *Ibidem*, doc. LXXIX.
- ⁹¹ Dragomir, *Istoria*, I, anexa 21.
- ⁹² *Ibidem*, anexa 22.
- ⁹³ Stinghe, *Documente*, I, doc. LXXXI.
- ⁹⁴ Muşlea 1939, p. 28.
- ⁹⁵ Tempea 1969, p. 159.
- ⁹⁶ Stinghe, *Documente*, V, doc. VI.
- ⁹⁷ Mureşianu 1930, p. 216.
- ⁹⁸ Muşlea, *Biserica*, I, p. 215-216.
- ⁹⁹ Stinghe, *Documente*, I, doc. LXXXII.
- ¹⁰⁰ Muşlea 1939, p. 30.
- ¹⁰¹ Tempea 1969, p. 162.
- ¹⁰² Herrmann, *Das Alte*, I, p. 193.
- ¹⁰³ Tempea 1969, p. 163.
- ¹⁰⁴ Muşlea, *Biserica*, I, p. 219.
- ¹⁰⁵ *Ibidem*.
- ¹⁰⁶ Herrmann, *Das Alte*, I, p. 195-196.
- ¹⁰⁷ Muşlea, *Biserica*, I, p. 226.
- ¹⁰⁸ Muşlea 1939, p. 33.
- ¹⁰⁹ Iorga 1905, p. 332.
- ¹¹⁰ Stinghe, *Istoria*, p. 151.
- ¹¹¹ *Ibidem*, p. 157.
- ¹¹² *Ibidem*, p. 164.
- ¹¹³ Muşlea 1939, p. 38.
- ¹¹⁴ Stinghe, *Istoria*, p. 160-164.
- ¹¹⁵ Muşlea, *Biserica*, II, p. 10.
- ¹¹⁶ Dragomir, *Istoria*, I, p. 124-125.
- ¹¹⁷ Stinghe, *Documente*, I, p. 332-333

- ¹¹⁸ Mușlea 1933, p. 142.
¹¹⁹ Dragomir, *Istoria*, I, p. 170.
¹²⁰ *Ibidem*, p. 203.
¹²¹ Bariț, *Părți alese*, I, p. 726.
¹²² Dragomir, *Istoria*, I, p. 121.
¹²³ *Ibidem*, II, p. 247.
¹²⁴ *Ibidem*, p. 249.
¹²⁵ Statie 1906, p. 28.
¹²⁶ Stinghe, *Documente*, I, doc. C.
¹²⁷ În mod oficial Dionisie Novacovici era numit „administrator” al episcopiei Ardealului printr-o delegație care îi putea fi oricând retrasă (Păcurariu 1994, II, p. 488)
¹²⁸ Dragomir, *Istoria*, II, p. 251.
¹²⁹ Herrmann, *Das Alte*, I, p. 255.
¹³⁰ Mușlea, *Biserica*, II, p. 46.
¹³¹ Dragomir, *Istoria*, II, p. 252.
¹³² Mușlea, *Biserica*, II, p. 85.
¹³³ Stinghe, *Documente*, I, doc. CII, CIII.
¹³⁴ *Ibidem*, doc. CIV.
¹³⁵ Statie 1906, p. 26.
¹³⁶ Mușlea, *Biserica*, II, p. 97.
¹³⁷ Stinghe, *Documente*, I, doc. CIX.
¹³⁸ *Ibidem*, doc. CXI.
¹³⁹ *Ibidem*, doc. CXXXV.
¹⁴⁰ Statie 1906, p. 31.
¹⁴¹ Mușlea 1939, p. 44–46.
¹⁴² Mușlea, *Biserica*, II, anexa VI, p. 425.
¹⁴³ Statie 1906, p. 38.
¹⁴⁴ *Istoria românilor*, p. 414.
¹⁴⁵ Stinghe, *Documente*, I, doc. CXXXVIII.
¹⁴⁶ *Ibidem*, doc. CXXXIX.
¹⁴⁷ *Ibidem*, doc. CXL.
¹⁴⁸ Stinghe, *Documente*, II, doc. I.
¹⁴⁹ Mușlea, *Biserica*, II, p. 147.
¹⁵⁰ Oltean 1989b, p. 113.
¹⁵¹ Neda 1938, p. 389.
¹⁵² *Ibidem*, p. 393.
¹⁵³ Stinghe, *Documente*, II, doc. CLXXII.

Bibliografie

- AM-IAN Arhiva Magistratului Oraşului Braşov. Inventarul actelor neînregistrate, Vol. I-II, Bucureşti, D.G.A.S., 1959-1961.
- Bariţ, Părţi alese BARIŢ George, Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă, ediţia a II-a, Braşov, vol. I-III, 1993-1995.
- CDR Catalogul documentelor româneşti din Arhivele Statului Braşov, vol. I-II, Bucureşti, 1955-1975.
- Din istoria Transilvaniei Din istoria Transilvaniei, vol. I (ediţia a III-a), vol II (editia a II-a), Bucureşti, Edit. Academiei R.P.R., 1963.
- Dragomir, Istoria DRAGOMIR Silviu, Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII, vol. I-II, Sibiu, 1920-1930.
- Herrmann, Das Alte HERRMANN Georg Michael Gottlieb von, Das Alte und Neue Kronstatdt, I-II, ediţia Oscar Metzels, Sibiu, 1883-1887.
- Iorga 1905 IORGA Nicolae, Braşovul şi românii, Bucureşti, Edit. Socec, 1905.
- Iorga 1933 IORGA Nicolae, Însemnări de cronică ale clericilor din Scheii Braşovului, în „Buletinul Comisiei Istorice a României”, Bucureşti, vol. XII, 1933, p. 59-99.
- Istoria românilor Istoria românilor, vol. VI, Bucureşti, Edit. Enciclopedică, 2002.
- Mureşianu 1930 MURESIANU Aurel A., Un împiedicător al avântului naţional al românilor braşoveni de acum 200 de ani: popa Teodor Baran, în „Țara Bârsei”, an II, nr. 3, Braşov, 1930, p. 204-217.
- Muşlea, Biserica MUŞLEA Candid C., Biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului, vol. I-II, Braşov, 1943-1946.
- Muşlea 1939 MUŞLEA Candid C., O dinastie de preoţi şi protopopi. Radu Tempea. Şase generaţii de preoţi şi protopopi din aceeaşi familie, Braşov, 1939.
- Muşlea 1933 MUŞLEA Candid C., Protopopul Eustatie Grid, în „Țara Bârsei”, an V, nr. 2, 3, Braşov, 1933, p. 135-142, 218-227.
- Muşlea 1931 MUŞLEA Ion, „Însemnările” popii Nicolae Grid despre Scheii de altădată şi biserica lor, în „Țara Bârsei”, an III, nr. 4, Braşov, 1931, p. 341-352.
- Neda 1938 NEDA Ioan M., Din circulările episcopatului neunit al Ardealului la sfârşitul sec. XVIII, în „Țara Bârsei”, Braşov, an X, nr. 4-5, 1938, p. 388-399.
- Oltean 1989 OLTEAN Vasile, Şcoala românească din Scheii Braşovului, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989.
- Păcurariu 1994 PĂCURARIU Mircea, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, ediţia a II-a, vol. I-III, Bucureşti, Edit. Institutului biblic şi de misiune al B.O.R., 1994.

- Prișcu 1929 PRIȘCU Ioan, O scrisoare fără dată, în „Țara Bârsei”, an I, nr. 3, Brașov, 1929, p. 221–225.
- Răduțiu, Gyémánt, 1975 RĂDUȚIU Aurel, GYÉMÁNT Ladislau, Supplex libellus Valachorum în variantele românești de la Schei, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975.
- Statie 1906 STATIE N. N., „Înștiințări”– Câteva capitole din trecutul românilor din Scheii Brașovului (reproducere după un codice manuscris delat finea veacului al XVIII), Brașov, 1906.
- Stinghe, Documente Documente privitoare la trecutul românilor din Schei (publicate de Sterie Stinghe), vol. I–V, Brașov, 1901–1906.
- Stinghe, Istoria STINGHE Sterie, Istoria bisericii Scheilor Brașovului. Manuscris de la Radu Tempea, Brașov, 1899.
- Tartler, Collectanea TARTLER Thomas, Collectanea zur eine Particulär Historie von Cronstadt, vol. I–II, Brașov, 1741, 1857.
- Tempea 1969 TEMPEA Radu, Istoria sfintei besereci a Scheilor Brasovului [ediție îngrijită de Octavian SCHIAU și Livia BOT], București, Editura pentru literatură, 1969.